

Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908 - 1918)

Considerations on the First Decade of the Teacher Organization in Turkey in the Hundredth Anniversary of Its Birth (1908-1918)

*Prof. Dr. Yahya Akyüz**

Özet

Türkiye’de bir öğretmen örgütü ilk kez 1908’de İstanbul’da kurulmuştur. Örgütün amacı, öğretmenlerin ekonomik ve sosyal haklarını savunmanın yanında çeşitli eğitim ve ülke sorunlarının çözümü için öneriler geliştirip hükümet politikalarına yardımcı olmaktır.

Öğretmenlerin ilk kez böyle bir meslek örgütü kurmaları, 1908’de II. Meşrutiyet rejiminin ve onunla beraber özgürlükçü bir siyasal ortamın gelmesi ile mümkün olmuştur.

Bu incelememizde 1908-1918 tarihleri ile sınırlı II. Meşrutiyet döneminde öğretmen örgütlerinin kuruluşu ve etkinlikleri ele alınmış, 1970’ten beri bu konuda yaptığımız çeşitli yayınları tamamlayıcı yeni ve önemli belgeler ve bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Encümen-i Muallimîn, Cemiyet-i Muallimîn, Öğretmen Örgütlenmesi, Türk eğitim tarihi.

Abstract

The first teacher organization in Turkey was established in İstanbul, in 1908. As well as defending the economical and social rights of teachers, the purpose of this organisation is to assist to the government policies by offering advices in order to solve the various problems of the country, particularly educational ones.

The establishment of such an organization could be possible only by the outset of second constitutional period in 1908, which creates a libertarian political environment.

In this study, the establishment and activities of teacher organizations in the second constitutional period, covering the years

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Em. Öğretim Üyesi. (yahyaakyuz@yahoo.com)
(Tel: 0.312.363 33 50 / 3214)

1908-1918, are dealt with. New and significant documents and data, which completes our several publications in this subject since 1970, are given.

Keywords: Society of Teachers (Encümen-i Muallimîn), Teachers Association (Cemiyet-i Muallimîn), Teacher Organization, Turkish educational history.

Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesinin 100. Yılı

Geçtiğimiz 2008 yılı Türk öğretmeninin meslek tarihinde iki açıdan anlam taşıyordu: Bu tarih, çağdaş anlamda öğretmen yetiştirilmeye başlanmasının 160., öğretmen örgütlenmesinin de 100. doğuş yılı idi.

Türk eğitim tarihi alanında 45 yıldır çalışan bir öğretim üyesi olarak 2008’de öğretmen yetiştiriminin 160. yılını anmak için çeşitli bilimsel etkinliklere katıldım, yayınlar yaptım.

Öğretmen örgütlenmesinin 100. yılına gelince: Bu konuda da kapsamlı bir inceleme yapmayı planlamıştım. Ne var ki, çalışmalarımı 2008 içinde bitiremedim ve ancak *OTAM Dergisi*’nin 2009’da basılan 22. Sayısına yetiştirebildim. Böylece aslında artık öğretmen örgütlenmesinin 101. yılındayız.

Amaç ve Konunun Sınırlandırılması

Bu incelemeden amacım ilk kez 1970’te ve daha sonra yaptığım yayınlarda aslını ve metnini tam olarak vermediğim Aralık 1908 tarihli ve ilk kurulan örgütlerle ilgili arşiv belgesini tümüyle yayımlayıp açıklamak ve 1908-1918 yılları arasında öğretmen örgütlenmesindeki başlıca gelişmeleri ilk kaynaklardan ortaya koymak, ilk öğretmen örgütlerinden *Cemiyet-i Muallimîn*’in 1909’un ilk aylarında yayımladığı *Mir’at-i Maarif* adlı dergide yer alan bazı önemli eğitim ve öğretmen sorunlarını açıklamaktır.

Öğretmen örgütlenmesinde 1918’den sonra görülen gelişmeler ayrı incelemelerimizin konusu olacaktır.

Yöntem

Bu incelemede yalnızca benim elimdeki belge ve bilgiler açıklanıp yorumlanmış, başka araştırmacıların çalışmalarından alıntılar yapılmamıştır. Hatta, iki istisna dışında, kimi yayınlarda gördüğüm eksiklik ve yanlışlar üzerinde de durulmamıştır.

Şunu vurgulamam gerekir: Tüm bilgiler belli ölçülerde özetlenerek ve yalnızca kendi yorumlarımla sunulmuştur. Ancak konumuzun temel taşı olan Aralık 1908 tarihli arşiv belgesi aynen ve eksiksiz olarak verilmiş ve yorumlanmıştır.

Öğretmen Örgütlenmesi Konusunda Çalışmamın Nedenleri

Öğretmen örgütlenmesi konusunda çalışmamın nedenlerini açıklamam ilginç olacaktır:

Temmuz 1967'de Fransa'da Doktora tezimi savunup Türkiye'ye döndüm. O zamanlar "Asistanlık" (Araştırma görevliliği) denen bir sınavı başardım ve 31 Ocak 1968'de Ankara Üniversitesi Eğitim (Bilimleri) Fakültesine Dr. Asistan olarak atandım.

O yıllarda, Doktora yapan asistanların Doçent olabilmeleri için Doktoradan sonra en az 4 yıl bekleyerek bilimsel çalışmalarda bulunmaları, özellikle de ciddi bir Doçentlik tezi yapmaları ve bu tezin beş profesörden oluşan bir jüriye kabul edilmesi, yabancı dil sınavından başarılı olmaları, jüri önünde "kollokyum" denen bilimsel bir sözlü sınav vermeleri ve tam bir ders saati içinde jüri ve öğrenciler önünde başarılı bir "deneme dersi" anlatmaları gerekiyordu. Özetle, o yıllardaki sınav sistemi, 1981'de YÖK'le başlayan şimdiki sistemden çok daha zor, niteliğe önem veren, seçici bir sistemdi.

Ben güncelliği ve önemi nedeniyle, Doçentlik tezim için "*Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)*" başlıklı bir konu seçtim ve çalışmalarına başladım. Çocukluk yıllarımdan beri Osmanlıca bilmemin de böyle tarihî boyutu olan bir konuyu seçmemde etkili olduğunu düşünüyorum.

Bu konu üzerinde çalışırken 1969 yılı içinde bir gün Millî Eğitim Bakanlığına gitmiştim. Orada Kâmil Su adında bir Bakanlık Başmüfettişi ile tanıştım. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

Su – Anlat bakalım genç Asistan, neler yapıyorsun?

Ben – Hocam, ... konusunda bir Doçentlik tezi hazırlıyorum.

Su – Öğretmenlerin toplumsal değişmelerdeki etkilerini nasıl bulacaksın?

Ben – Hocam, etki "dinamik" bir süreç olduğu için doğrudan bulunamaz. Bu nedenle ben de önce öğretmenlerin güçlerini, başka deyişle etkilerini belirleyen unsurları araştırıyorum.

Su – Hangi unsurlar öğretmenlerin gücünü ve etkisini belirler?

Ben – Hocam, pek çok unsur bu alanda devreye girer. Ancak ben "geçmişte öğretmenlerin kitle halinde etkilerini anlayabilmek için onların meslekî ve toplumsal statülerini ortaya koymak gerektiği" şeklinde bir varsayım geliştirdim ve bu doğrultuda çalışıyorum. Öğretmenlerin meslekî ve toplumsal statülerini ortaya çıkarabilmek için de "öğretmen sorunları" başlığı altında bazı temel meslekî unsurları araştırıyorum.

Su – İlginç. Peki, meslekî açıdan bu "öğretmen sorunları" nelerdir?

Ben – Hocam, öğretmenlerin meslekî sorunlarını altı temel noktada topladım: 1. Öğretmenlerin sayısal durumu ve dağılımı 2. Öğretmen yetiştirilmesi sorunu 3. Öğretmenlerin hukukî statüsü 4. Öğretmenlerin ekonomik sorunları 5. Öğretmenlerin meslekî yayınları ve okuyup okumama vs. sorunları 6. Öğretmenlerin örgütlenme sorunları. İşte hocam, ben 1848'den 1940'a kadar öğretmenlerimizi bu altı açıdan araştırıyorum...

Su – “Öğretmenlerin örgütlenme sorunları” mı dediniz? Ben yıllar önce mülga Maarif Nezareti (ortadan kalkan Osmanlı Eğitim Bakanlığı) evrakı arasında bu konuda bir belge bulup örneğini yazmıştım. Sonradan üzerinde çalışmadım ve yayımlamadım. Madem ki siz bu konuyu da araştırıyorsunuz, onu size getireyim, belki işinize yarar ve yayımlarsınız.

Bir hafta sonra Bakanlıkta Kâmil Su hocayla tekrar buluştuğumuzda bana arşivden kopyasını yazdığı belgeyi verdi. O yıllarda fotokopi olmadığı için hoca asıl belgeye bakarak kendi el yazısıyla örneğini çıkarmıştı...

Kâmil Su hocanın bana verdiği belgeyi hemen okudum. Öğretmenlerin örgütlenme sorunları, yani 6. konu üzerinde zaten bir yıldır çalışmakta olduğum için elimdeki belgenin ne kadar önemli olduğunu anlamakta gecikmedim: Türkiye’de öğretmenlerin örgütlenme tarihi, artık, yayımlayacağım bu belge ile başlatılacaktı!.. Bu benim için bu alana katkı ve meslekî mutluluk kaynaklarından biri olacaktı. Gerçekten belge, o ana kadar 1911 olarak bilinen ilk örgütlenmenin tarihini 1908’e götürüyor ve ilk örgütler hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler içeriyordu ve bu bilgiler başka hiçbir kaynakta yoktu!..

Üzerinde birkaç ay çalıştıktan sonra bu belgeyi Fakülte dergimizin 1970 yılı sayısında yayımladım. Tabii ki belgeyi arşivde hocamızın bulup bana verdiğini ve teşekkürlerimi belirterek... (BELGE 1).

İşte benim Türkiye’de öğretmen örgütlenmesine ilgim böyle başladı ve Doçent olmadan önce ilk özgün yayını bu şekilde gerçekleştirdim.

1970’lerin sonlarına doğru Türkiye’de giderek yoğunlaşan ideolojik çatışmalar öğretmen örgütlerini ve üyelerini de derinden etkiledi. Bunun üzerine ben de Fakültemizde mensup olduğum Eğitimin Sosyal ve Tarihî Temelleri Bölümünde (ESTT) “Türkiye’de ve Dünyada Öğretmen Örgütlenmesi” başlıklı bir Yüksek Lisans dersi açtım. Böylece “öğretmen örgütlenmesi” konusu ilk kez üniversite içine alınarak bilimsel inceleme konusu haline getirilmiş oluyordu.

Bu dersi her yıl 10-15 kadar öğrenci seçiyordu. Bunlar genellikle öğretmenlik yapmakta olan ve öğretmen örgütlenmesine ilgi duyan ya da örgütlenmenin içinde bulunan kişilerdi. İkisi de bu alanda benim danışmanlığımda Y. Lisans tezi hazırladı.¹

¹ Kadir Okçu: *Türkiye Öğretmen Dernekleri Millî Federasyonu (1948-1969)*, Ankara 1981, 80 s. + ekler. Halim Akgöl: *Türkiye Öğretmenler Sendikası (1965-1971)*, Ankara 1981, 117 s.

Az yukarıda sözünü ettiğim Doçentlik tezimi 1972'de teslim etmiş, tüm aşamaları başarı ile geçerek Kasım 1972'de Doçent olmuşum. Şimdi önümde Profesörlük vardı.

O yıllarda Profesörlük için Doçentlikten sonra en az beş yıl bekleyip bilimsel yayınlar yapmak, ikinci bir yabancı dilden sınav vermek ve basılmış, ciddi bir Profesörlük tezi hazırlamak gerekiyordu. O şartlar, 1981'de YÖK ile başlayan şimdiki sistemden çok daha zordu, ama doğrusu da buydu.

Profesörlük için nasıl bir konu üzerinde çalışmalıydım?

Etraflıca düşünüp kararımı verdim: Öğretmen örgütlenmesinin bu kez güncel durumu ve sorunları konusunda çalışacaktım...

Bu görüşümü kimi meslektaşlarıma açtığımda aramızda şu konuşma geçti:

Meslektaşlarım – Bu çok tehlikeli bir konu. Öğretmenler ideolojik kamplara bölünmüş, her örgüt kendi içinde fraksiyonlara ayrılmış, birbirleriyle amansız bir kavga içinde. Böyle bir konuyla neden ilgileniyorsun ki?

Ben – Üç nedenle bu konuda çalışmak istiyorum: *Birincisi*, 1970'de yayımladığım belge ile örgütlenmenin bizde doğuşunu ortaya koydum. Şimdi de güncel durumunu incelemek, iki konunun birbirini tamamlaması bakımından çok uygun olacaktır. *İkincisi*, zaten bu konularda bir Y. Lisans dersi açtım ve okutmaktayım. *Üçüncü neden* en önemlisi: Eğer bugün öğretmen örgütlerinde çok şiddetli ideolojik olaylar, kavgalar yaşanıyorsa, bu alanda ciddi sorunlar var demektir. Ben bir üniversite hocası olarak bu konuyu özgürce, bilimsel olarak, yansız biçimde işleyecek bir konumda değil miyim? Ayrıca bazı yabancı ülke örgütlerini de inceler ve ülkemizle karşılaştırırsam öğretmenlerimize çok yararlı bir çalışma yapmış ve hizmette bulunmuş olmaz mıyım?

Kesin kararımı verdim ve önce Türkiye'deki tüm örgütlerin başkanlarıyla görüştüm, onlardan ayrıntılı bilgiler aldım. Bu arada 1977 ve 1978 yaz aylarında olmak üzere iki kez İsviçre'ye gittim. 1977'de İsviçre'den sonra Fransa'ya geçtim. Fransa'da Doktora yaparken kaldığım dört yıllık sürenin iki yılını Paris'te geçirdiğim için kenti iyi biliyordum. Orada pek çok örgüt yetkilisi ile görüşmeler yaptım, belgeler topladım. Araştırmalarımın sonunda, Ocak 1980'de Profesörlük tezimi yayımladım ve Nisan 1980'de Profesör olarak atandım.

Profesörlük tezimin başlığını şöyle koydum (BELGE 2):

“Öğretmen Örgütlenmesi, Türkiye, Fransa, İsviçre’de ve Uluslararası Düzeyde – Kuruluşlar, Etkinlikler, Sorunlar”, Ankara 1980, 160 s. Ankara Üniversitesi Eğitim (Bilimleri) Fakültesi Yay., No 86.

Bu araştırmam İsviçre’de (Zürich) yayımlanan *Schweizerische Lehrerzeitung* (İsviçre Öğretmenler Dergisi)’nde tanıtıldı. (SLZ 4, s.96, 22.01.1981). Merkezi

Zürih'te bulunan *İsviçre Öğretmenler Derneği (SLV)*'nin haftalık yayın organı olan bu dergi Almanca 16 bin sayı basılıyordu (BELGE 3).

Yukarıda belirttiğim gibi, Ocak 1980'de öğretmen örgütlenmesi ile ilgili Profesörlük tezimi kitap olarak yayımlamış ve Nisan 1980'de Profesör atanmıştım. Ayrıca, Yüksek Lisans düzeyinde açtığım öğretmen örgütlenmesi dersini de sürdürüyordum. Ancak, toplumda anarşi ve terör de giderek şiddetini artırıyordu. Bu arada 12 Eylül 1980 harekâtıyla askerî bir yönetim geldi.

Askerî yönetim son 5-6 yıllık dönemdeki anarşi ve terörün nedenleri arasında öğretmen örgütlerinin ideolojik kavgalarını da gördüğü için örgütleri kapattı. Bir çok örgütçü öğretmen tutuklandı, meslekten atıldı, bir kısmı yurt dışına kaçtı.

Askerî yönetim bana gerek açtığım Yüksek Lisans dersi, gerek Profesörlük tezimden dolayı bir şey sormadı. Bunda belki de benim herhangi bir örgüt ya da fraksiyona yakın olmamam, hepsine mesleğin sorunlarını çözme çabası göstermelerini tavsiye etmem etkili olmuştur. Örneğin, Profesörlük tezimin “sonuç” kısmında şöyle yazmıştım: “Türkiye, öğretmenlerine yeterli sendikal hak ve olanaklar tanımakta geç kalan ülkeler arasında yer almamalıdır (...) Fakat örgüt yöneticileri, öğretmenlere, eğitim sistemine ve Türk toplumuna ilişkin görev ve sorumluluklarının önemini daha iyi kavramak ve ona göre davranmak zorundadırlar. Kısır fraksiyonlaşmadan kurtulamayan, kaba kuvvete başvurmaktan çekinmeyen yöneticiler ve üyeler, bunun örgütlerini ve daha önemlisi öğretmenlik mesleğini yıpratmış görmelidirler.” (s.146).

Askerî yönetim bana bir şey sormamakla beraber, artık bu dersi seçen öğrenci de kalmadığı için Yüksek Lisans dersini 1982'de kaldırmam kaçınılmaz oldu.

Kâmil Su Kimdir?

1969'da Millî Eğitim Bakanlığında tanıdığım ve benim öğretmen örgütlenmesi konusunda özgün yayınlar yapmamda önemli bir yeri bulunan Kâmil Su, 1909'da Manisa'da doğdu. İstanbul Üniversitesi ve Yüksek Öğretmen Okulu Tarih Bölümünden mezun oldu (Ekim 1932). 1932-1933 öğretim yılı başında Balıkesir'de Necatibey Öğretmen Okulu tarih öğretmenliğine atandı. Aynı zamanda, yeni kurulmuş olan Balıkesir Lisesinde de öğretmendi. 21 Ocak 1933'te Atatürk, Balıkesir gezisinde, onun tarih dersine girmiş ve ders anlatmasından memnun kalmıştı.

Kâmil Su, önemli eğitim ve öğretim görevlerinde bulundu: Tâlim ve Terbiye Kurulu üyesi (1950-1956 ve 1966'da), MEB Bakanlık Başmüfettişliği (1967-1973). Bu son görevinden 1973'te emekli oldu (BELGE 4).

Eserleri: Kâmil Su hoca tarih ve eğitim alanında bir çok değerli eserler vermiş, makaleler yayımlamıştır. Bunlar, Balıkesir tarihi, Yıldırım Bayezit, Yavuz

Sultan Selim, Manisa tarihi, Müzecilik, İnkılâp tarihi, eğitimde teftiş ... alanlarındadır. İlkokul, ortaokul ve liseler için tarih kitapları yazmıştır. Ben, Biga Sakarya ilkokulunda 4. sınıf öğrencisi iken (1951-1952) tarih dersinde onun kitabını okumuştuk (Y. Akyüz). Bu kitap Kâmil Su ve Faik Reşit Unat'ın beraberce yazdıkları *İlkokullar İçin Tarih IV* başlıklı ve 1950'de Millî Eğitim Bakanlığınca 6. baskısı yapılan 136 sayfalık bir eserdir. Bu kitabımı halen saklıyorum. Bunu 1969'da Kâmil Su ile tanıştığımızda söylediğimde memnun olmuştu. Sevr antlaşması (BELGE 5) ve Manisa yöresinde Yunan işgal ve zulmüne ilişkin yayınlarından sonra *Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı* başlıklı kitabı (Ankara 1984, 244 s.) son eseri olmuş, 28 Mart 1984'te bu eserin kapak baskısının yapıldığı gün vefat etmiştir. Kâmil Su, bu eserini hazırlarken iki kez Fakülte'deki odama gelmekle beni onurlandırmış, benim, Çanakkale'nin Yenice ilçesine bağlı, aslen Köprülülü, Balıkesir Edremit ilçesi Kaymakamı şehit Hamdi Beyin adının verildiği Hamdibey kasabasında doğduğumu (1941) ve dedemin Hamdi Beyin arkadaşı ve ona destek veren bir kuvayı milliyeci ve halk önderi olduğunu öğrenince çok heyecanlanmıştı.

Kâmil Su, Atatürk'ün 21 Ocak 1933'te Balıkesir'de dersine girme olayını çok ilginç bir şekilde yayımlamıştır: "Atatürk Bir Tarih Dersinde", *Bellekten* (TTK), Ocak 1981, C. XLV/1, Sayı 177, s.419-436. Ayrıca kendi ağzından da dinlemiştim. Bu anı, Atatürk'ün tarihe, eğitime, öğretmenlere verdiği önemi göstermesi bakımından da büyük değer taşımaktadır.

Kâmil Su hocamızın eşi olan Mükerrerem Kâmil Su da yıllarca ilkokul ve lise edebiyat öğretmenliği yapmış, bir çok tarihî roman yanında ders kitapları ve kültür yazıları yayımlamış değerli bir eğitimci ve yazardır.

Zeki Bey Kimdir?

Benim 1970'de geniş ölçüde yayımladığım ve Türkiye'de öğretmen örgütlenmesinin doğuşuna ışık tutan arşiv belgesi 28 Aralık 1908 tarihinde, Zeki Bey adında bir öğretmen örgütü başkanının Osmanlı Maarif Nazırı Vekili Abdurrahman Şeref Bey'e gönderdiği bir mektup-dilekçe'dir. İşte Kâmil Su'nun Osmanlı Maarif Nezareti evrakı arasında gördüğü, o dönemde fotokopi olmadığı için eski harflerle aynen yazarak örneğini çıkardığı ve bana verdiği belge budur.

Bu nedenle, öğretmen örgütlenmesine ilişkin ayrıntılı bilgilere geçmeden önce Zeki Beyi tanımamız uygun olacaktır. Bu gerçekten gereklidir, çünkü öğretmen örgütleri hakkında yayın yapan araştırmacılardan hiç biri onun şahsiyeti hakkında bilgi vermemiştir. Bunun temel nedeni, benim de 1970'deki yayımlarım sırasında Zeki Bey hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşamamış olmamdır sanıyorum (BELGE 6).

Zeki Bey hakkında başlıca üç kaynakta ayrıntılı bilgi bulunmaktadır:

Bunlardan ilki Cemal Kutay'ın çıkardığı *Tarih Konuşuyor* başlıklı aylık tarih dergisinin Mart 1965 tarihli 14. Sayısıdır.

İkinci kaynak, Ali Çankaya'nın *Yeni Mülkiye Taribi ve Mülkiyeliler (1859-1968)* başlıklı eseridir (Ankara 1969, C.3, s.407-409).

Bu kaynaklara göre Zeki Bey 1869'da ya da 1870'te İstanbul'da doğmuş, Galatasaray Lisesini ve 1889'da Mülkiye Mektebini* bitirmiş, Fransa'da maliye ve iktisat alanında ihtisas yapmıştı. Mercan İdadisi (Lisesi) ile Mülkiye Mektebi'nde yıllarca Fransızca okutmuş, tarihçi Murat Bey ile beraber *Mizan* gazetesinde vs. politika ve ekonomi alanında yazılar yazmış, Osmanlı Devletinin Batılı devletlere olan borçlarını ödeyebilmesi için kurulan Düyûn-ı Umumiye idaresinde önemli bir göreve getirilmişti. 1908'de ilk kurulan öğretmen örgütlerinde de başkanlık yapmıştı. Zeki Bey 27 Haziran 1327 (10 Temmuz 1911)'de Bakırköy'de bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir.

Yukarıda sözü edilen *Tarih Konuşuyor* dergisinde bu suikast şöyle anlatılır (tarafımızdan özetlenmiş ve sadeleştirilmiştir. Y.A.):

“II. Meşrutiyet'in 1908'de ilânının üzerinden üç yıl geçmişti. Başlangıçta duyulan umutlardan eser yoktu. Herkeste bir suçlu aramak ihtiyacı vardı. Bilhassa muhalefet, memleketin içinde çırpındığı acıları iktidardaki İttihat ve Terakki Partisine yüklerken ölçüyü kaçıyordu. Fikir ve bilgi sahibi olanların eleştirileri derin yankılar yaparak gazete sütunlarından Meclise taşıyordu. Bu hareketin başında maliye alanında derin bilgisi olan ve gözünü budaktan esirgemeyen Zeki Bey bulunuyordu. O, devletin malî işlerini eline geçirmiş olan yabancı sermaye ve kapitülasyonların kurduğu Düyûn-ı Umumiye idaresinde kontrol kalemi müdürü idi. Bu görevi nedeniyle bir takım gizli bilgilere sahipti. Bunları çekinmeden ve ülke menfaatlerine olarak düşündüğü ölçüler içinde açıklıyordu. Muhalefetteki milletvekilleri bu bilgileri Meclise taşıyarak Maliye Bakanını güç durumlara düşürüyorlardı. Bu nedenle, iktidardaki *İttihat ve Terakki Partisi* özellikle kendine muhalif kimi gazetecileri suikastlerle ortadan kaldırmaya başlamıştı. Zeki Bey de, 27 Haziran 1327 (10 Temmuz 1911) tarihinde geceleyin, oturduğu Bakırköy'de iki kiralık katilin kurşunlarıyla hayatını kaybetti.”

Ancak, *İttihat ve Terakki Cemiyeti* bu olayı “esefle” (üzüntü ile) karşıladığını ve kendisine “sürülmek istenen lekeyi şiddet ve nefretle reddettiğini” basında duyurmuştur.

İlginçtir ki İstanbul'da bulunan tüm Uluborlu'lu öğrenciler adına Süreyya adında bir öğrencinin imzasıyla *Sabah* gazetesinde şu duyuru yayımlanmıştır:

* Mülkiye Mektebi, günümüzde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinin atası olan öğretim kurumudur ve 1859'da kurulmuştur. Ben bu Fakülteye 100. kuruluş yılı olan 1959'da girdim ve 1963'te mezun oldum (Y. Akyüz).

“Bir alçağın pis kurşunuyla şehit edilen Zeki Beyin katiline şiddetli bir ceza verilmesini hükûmetten sabırsızlıkla bekleriz. Kederli ailesine en samimi başsağlığı dilekelerimizi sunarız.”

Üçüncü kaynak: 1919 tarihli ve “unutulmuş” dediğimiz bir yazıda da Zeki Bey hakkında bazı bilgiler vardır. Bunlar az ilerde ele alınacaktır.

Zeki Bey ile ilgili bazı kaynaklarda şöyle bir bilgiye de rastlanıyor: Kendisi 31 Mart (13 Nisan 1909) olayından sonra İstanbul'a gelen Hareket Ordusu tarafından tutuklanmış, fakat kısa bir süre sonra serbest bırakılmıştır. Bu tutuklamanın nedeni bilinmemektedir.

Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesi Tarihinin Ortaya Çıkarılması

Türkiye’de öğretmen örgütleri ilk kez ne zaman ve nerede kurulmuştur? Kurucuları kimlerdir? Adları, amaçları nelerdir? Etkileri ne olmuştur? Türk eğitim tarihi ve öğretmenlerimizin meslek tarihi bakımından bu soruların yanıtlarının bilinmesi çok önem taşımaktadır. Fakat 1970’de bizim yayınımıza kadar, eğitim tarihimiz ve öğretmenlerle ilgili eserlerde bu sorular da, yanıtları da yoktu. Örneğin beş ciltlik (2. baskısı 3 C., 1977) *Türkiye Maarif Tarihi* başlıklı değerli eserinde Osman Ergin bu konuya hiç yer vermez. N. Atuf Kansu 1932 tarihli *Türkiye Maarif Tarihi* adlı kitabında “muallimler arasında ilk kuruluş 1911’de Edirne’de *Mahfel-i Muallimîn* olmuştur” demekle yetinir. Bu cümleyi İ. Hakkı Tonguç *İlköğretim Kavramı* (1946) ve R. Alayhoğlu-F. Oğuzkan *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü* (1968) adlı eserlerine aynen aktarmışlardır.

Oysa gerçek şöyle görünüyor: Yukarıda sözü edilen 28 Aralık 1908 tarihli olarak Zeki Beyin Maarif Nazırı Vekili Abdurrahman Şeref Beye sunduğu ve bir örneğini Kâmil Su’nun bana verdiği ve 1970’de yayımladığım mektup-dilekçe, ileri sürülen 1911 tarihini Temmuz 1908’e çıkarmakta ve ilk örgütlerin İstanbul’da kurulduğunu göstermektedir. Ayrıca bu belge öğretmenlerin ilk meslek örgütleri ve uğraştıkları meslekî sorunlara ilişkin ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Biz, konunun akışını zorlaştırmamak için önce bu belgenin bugünkü dille açıklamalı geniş bir *özetini* vermeyi yararlı görüyoruz. 28 Aralık 1908 tarihli belgenin *aslı* ile Kâmil Su’nun el yazısıyla çıkardığı *kopya*, bizim belgenin *aynen okunuşunu* gösterdiğimiz Latin harfli metin ve bugünkü *Türkçeye çevirisi* incelememizin sonunda verilecektir (BELGE 7, 8, 9, 10).

Zeki Beyin 28 Aralık 1908 Tarihli Mektup-Dilekçesinin Özeti, Açıklanması ve Yorumu

Zeki Bey, ilk öğretmen örgütlerinin 1908’de kurulduğunu yazıyor. Önce “neden 1908?” şeklinde bir soru sorup onu yanıtlamamız gerekir:

23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet ilân edilmiş, örgütlenmeye imkân vermeyen II. Abdülhamit yönetimi özgürlükçü bir görünüş kazanmıştı. “İlân-ı

hürriyet”de denen bu siyasî olay, tüm ülkede bir özgürlük fırtınası estirmiş, bu ortam içinde hemen her mesleğin mensupları meslekî, siyasî bir çok cemiyetler, dernekler kurmaya başlamışlardır. Bu bir sivil toplum hareketidir. Başka deyişle, kamuda ya da özelde çalışan kişiler çıkarlarını savunabilmek için örgütlenme ve seslerini duyurma gereksinimi duymuşlardır. Bu örgütler kısa sürede mantar gibi çoğalmışlardır.

İşte kömürcülerin bile örgütlenmeye gittikleri bu ortam içinde öğretmenler de meslekî örgütler kurmuşlardır.

Zeki Beyin belirttiğine göre, bizde ilk öğretmen örgütü Üniversite ve Darülmüallimîn (Erkek Öğretmen Okulu) mezunlarınının 23 Temmuz 1908 inkılabından hemen sonra İstanbul’da kurdukları *Encümen-i Muallimîn*’dir.

Bu girişimden çok kısa bir süre sonra yine İstanbul’da idadî, rüşdî ve iptidâî okulların öğretmenleri *Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti* adında ikinci bir örgüt kurmuşlardır. Bunun amacı, adından da anlaşılacağı gibi “öğretmenlerin haklarını savunmak” ve belgede belirtildiğine göre, “halk arasında eğitimin yaygınlaşmasını sağlamaktır”. *Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti*’nin başkanlığına Zeki Bey getirilmiştir.

1908 yılının sonlarına doğru *Encümen-i Muallimîn* ile *Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti* ve kimi öğretmenler genel bir toplantı yaparak *Cemiyet-i Muallimîn* adı altında birleşmişler ve başkanlığına yine Zeki Beyi seçmişlerdir. Zeki Bey de 28 Aralık 1908 tarihli olarak Maarif Nazırı Vekili Abdurrahman Şeref Beye bir mektup-dilekçe yazarak bu örgütsel gelişmeleri bildirmiş ve *Cemiyet-i Muallimîn*’in ilk etkinliği olarak ondan bazı isteklerde bulunmuştur. Bizim 1970’te yayımladığımız belgelerin en önemlisi işte bu mektup-dilekçe’dir. Şimdi burada bu belgenin önce geniş bir *özet*i verilip *açıklanması ve yorumu* yapılacaktır.

Zeki Bey bu mektup-dilekçesinde *Cemiyet-i Muallimîn*’in tâlimatnamesinin basılmakta olduğunu, yakında Maarif Nezareti’ne gönderileceğini söylemekte ve kuruluşun genel amacını şöyle özetlemektedir: “Meşrutiyet ve hürriyet dönemine yaraşır şekilde genel eğitimin yurttan yayılmasını sağlamaya çalışmak ve bu alanda Nezarete yardımcı olmak.”

Bundan başka *Cemiyet-i Muallimîn*’in Avrupa’da bazı bilim kuruluşları ile ilişki kuracağı belirtilmektedir. Hatta, Zeki Beyin Avrupa’da tanıdığı bazı profesörler ve ileri gelen kişiler şimdiden Cemiyetin onursal üyeliğine seçilmek hususunda isteklidirler. Bu tür ilişkiler ne sağlayacaktır? Zeki Bey bunu şöyle açıklıyor: Avrupa’daki bilim ve öğretim çevreleri ile kurulacak bu tür ilişkiler Osmanlı bilim adamlarının Avrupa’da tanınmasına yardım edeceği gibi, “Osmanlılar Batı medeniyetine girmeye kabiliyetli değildir” şeklinde Avrupa’da “yaygın olan kanıyı” da değiştirebilecektir.

Bir öğretmen örgütünün böyle bir amaç gütmesi ne ölçüde bir “meslek ve öğretmen sorunu”nun savunulmasıdır? Bir araştırmacı, Zeki Beyin böyle bir amacı belirtmesini, “muhtemelen onun Avrupa’yla yakın temasından kaynaklanmaktadır” şeklinde değerlendirmekle yetinir.²

Kanımcı, *Cemiyet-i Muallimîn*’in başkanı Zeki Beyin böyle bir amaç da güdüleceğini belirtmesinin daha anlamlı bir nedeni olmalıdır ve bu neden kuşkusuz sudur:

Avrupa’nın yüzyıllardır Osmanlılara, genel olarak Türklere ve Müslümanlara ilişkin olumsuz, küçültücü bir tutumu vardır.³ Osmanlı aydınları bundan her zaman eziklik duymuşlardır. Millî duyguları çok güçlü bir aydın olan Zeki Bey *Cemiyet-i Muallimîn*’in başkanı da olunca, bir *örgüt* olarak Avrupa kamuoyunu daha çok etkileyebilecek bir aydınlatma faaliyetine girişebileceğini, Osmanlılara sempati duyan bazı Avrupalı profesörlerden ve ileri gelen kişilerden destek alınabileceğini düşünmüştür.

Kanımcı, Zeki Beyin Avrupa kamuoyunun Osmanlılara karşı olumsuz bakışını değiştirmek için de *Cemiyet-i Muallimîn*’in çaba harcayacağını belirtmesinin gerçek nedeni budur. Onun bu amacı bugün için de geçerli değil midir? Bugün de Türk aydınları ve hükümetleri Avrupa kamuoylarının bu kanısından eziklik duymakta, onu değiştirmeye çalışmaktadırlar. Şu halde Zeki Bey, Türklerin Avrupa ile ilişkilerinde yüzyıllardır sürüp giden, halen de (2009) güncelliğini koruyan bir sorunu başkanı olduğu *Cemiyet-i Muallimîn*’in çalışma alanlarından biri olarak belirtmekle bilinçli olarak, son derece takdire şayan biçimde davranmıştır.

Mektup-dilekçesinin diğer kısımlarında Zeki Bey on bir madde halinde *Cemiyet-i Muallimîn*’in bazı görüşlerini Maarif Nazırı Vekiline bildirmekte ve bu hususların dikkate alınmasını rica etmektedir. Bu görüş ve isteklerin tümü eğitimin malî yönü ile ilgilidir. Fakat, okulların “disiplin” içinde yönetimi, “usûl-i tedris”in yani öğretim yöntemlerinin değiştirilmesi, ders kitaplarının seçimi vs. gibi konularda da Cemiyetin ilerde zaman zaman görüş ve önerilerini ileteceğini ekleyen Zeki Bey, bu tür önerileri Maarif Nazırı Vekili Abdurrahman Şeref Beyin “özellikle takdir edeceğini” söylemektedir. Bu ifade, kuşkusuz, Abdurrahman Şeref Bey aslında öğretmen olduğu için kullanılmıştır.

Nitekim Abdurrahman Şeref Bey (1853-1926) Galatasaray Lisesini bitirmiş, sonra bir okulda ve erkek öğretmen okulu ile Mülkiye Mektebi’nde Tarih,

² Arzu M. Nurdoğan, “Türkiye’de Öğretmenlik Mesleğinde Sosyal Dayanışma Fikrinin Doğuşu: Muallim Cemiyetleri (1908-1914)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, Güz 2007, Sayı 17, s.72.

³ Fransız kamuoyunun Türklere ilişkin bakışı ve tutumu için bkz. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara 1988, 2. Baskı (Türk Tarih Kurumu Yay.); Yahya Akyüz, “Türk Kurtuluş Savaşına Ginceye Kadar Fransa’da Türk ve Türkiye İmajı”, Ankara 1994, X. *Türk Tarih Kongresi*’nde sunulan bildiri, s.2649-2662.

Coğrafya, Ahlâk vs. gibi derslerin öğretmenliğini yapmış, 1878-1895 yılları arasında da Mekteb-i Mülkiye müdürlüğünde bulunmuş, sonra Galatasaray Lisesi müdürlüğüne getirilmiştir.

Zeki Beyin mektup-dilekçesinde eğitimin malî yönü konusunda on bir madde halinde verdiği bilgiler ve istekleri başlıca üç grupta toplayabiliriz:

a) İlköğretimin çok geniş bir şekilde yaygınlaşmasına çalışmak eğitim politikasının mihranı olmalı, bunun için de eğitim bütçesinin en büyük kısmı ilköğretim giderlerine ayrılmalıdır. Bütçeden yükseköğretime ayrılan ödenekler azaltılmalıdır. Bu konuda Fransa örnek alınabilir: Orada “eğitim bütçesinin onda yedisi ilköğretim ve ancak onda yarımı yükseköğretim için ayrılmıştır”. Bu bilgi ve önerilerden, *Cemiyet-i Muallimîn*'in başkanı Zeki Beyin ilköğretimin yaygınlaşmasını yükseköğretime göre Osmanlı toplumu için çok daha önemli ve öncelikli bulduğu ve Cemiyet'in ağırlıklı olarak ilköğretim öğretmenlerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Zeki Bey, böylece, o tarihten 2-3 yıl sonra “ilköğretimden mi, yoksa yükseköğretimden mi başlamalı?” şeklinde Satı Bey ve Emrullah Efendi ve Ziya Gökalp arasında çıkacak olan tartışmada Satı Beyin savunacağı görüşleri daha önceden ortaya atmıştır denebilir. Bu konudaki tartışmalar Cumhuriyet döneminde de 40-50 yıl sürmüştür.

b) Fransa gibi bütçesi çok geniş bir ülkede bile okullar paralıdır. Oysa paralı eğitim politikası asıl Osmanlı Devletinde izlenmelidir: Orta ve yükseköğretim öğrencilerinden çeşitli adlar altında para alınmalı, ancak, fakir öğrenciler ile öğretmen okullarının öğrencileri bundan hariç tutulmalıdır.

Zeki Beyin bu önerileri arasında öğretmen okulları öğrencilerinden para alınmamasını istemesi iki açıdan yorumlanabilir: Birincisi burada o ve başkanı olduğu Cemiyet önemli bir öğretmen sorununu ve gençlerin öğretmen okullarına girmelerinin özendirilmesini dile getirmiş olmaktadır. İkincisi, Türk eğitim tarihi bize öteden beri, hemen her zaman öğretmen okulları öğrencilerinin ailelerinin orta ve daha alt gelir düzeyinde olduklarını göstermektedir. İşte Zeki Bey bunu bildiği için bu öğrencilerin okuyabilmeleri amacıyla kolaylıklar sağlanmasını gerekli bulmaktadır.

Zeki Bey ayrıca, vergilerden eğitim için ayrılan payların artırılmasını, alınması kolay yeni eğitim vergilerinin konmasını, öğrencilerden alınacak paranın İstanbul'da taşraya göre daha yüksek tutulmasını istemektedir, vs. Bu son istek o yıllarda İstanbul'da oturanların taşra halkına göre muhtemelen daha iyi ekonomik konumda olmalarından kaynaklanmaktadır.

Burada önemli bir hususu açıklığa kavuşturmak gerekir: Zeki Bey, mektup-dilekçesinde Maarif Nezareti'nden eğitimin paralı mı, parasız mı olmasını istemektedir? Yukarıda (dipnotu 2) sözü geçen araştırmacı bir başkasının bu konudaki görüşünü düzeltme ihtiyacı duymuş ve zaten o yıllarda öğrencilerden eğitim harcı vs. alındığı için, Zeki Beyin Maarif Nezareti'nden “tam tersini”,

yani eğitimin parasız olmasını istediğini ileri sürmüş, bu doğrultuda Zeki Beyin lise ve yükseköğretim öğrencilerinden alınan ücretlerin azaltılmasını istediğini yazmıştır.⁴

Ancak, Zeki Beyin mektup-dilekçesindeki ifadeleri onun eğitimin paralı olmasını ve o sıradaki harç ödemeleri şeklindeki paralılığın zamanla artırılmasını istediğini çok açık göstermektedir. Şimdi Zeki Beyin yazdıklarını önce aynen verelim:

“4- Fransa gibi bütçesi iki yüz milyon lira olan bir hükümet idadî ve âlî müdavimlerinin neharî olanlarından pek ağır ücûrât almakta olmasına nazaran bizde dahi Dersaadet idadî müdavimlerinden şehri onar ve taşra idadî müdavimlerinden şehri beşer kuruluş alınması. 5- Darümuallimîn müstesna olmak üzere, tahsil-i âlî müdavimlerinden iki sınıf itibariyle şehri kırkar ve yirmişer kuruluş alınmalıdır. 6- Bunlar şimdilik birer mebde olup âtide tedricen tezyit edilmeli, fakara-yı müdavimîn kuyut ve şurû-tı ciddiye tahtında istisna edilmelidir. 7- (...) alınması kolay başka gelirler de bulunmalıdır (imtihan ve diploma ve tasdikname harçları gibi).”

Yukarıdaki ifadelerinden Zeki Beyin kesinlikle eğitim hizmetlerinden belli ölçülerde para alınmasından yana olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca o, alınan ücretlerin zamanla artırılmasını da gerekli bulmaktadır. O ancak fakir öğrenciler ile öğretmen okulu öğrencilerinden ücret alınmamasını istemektedir. Sözünü ettiğimiz araştırmacının incelenmesinde yukarıda aynen verdiğimiz 4.-7. maddelerden bazılarını fark etmediği ve belirtmediği de açıkça görülmekte ve doğru olmayan yorumlarının nedenleri anlaşılmaktadır.⁵

c) Nihayet, öğretmen ücretleri belirlenirken, bütçe imkânları yanında, bir de “adalet kuralı her öğretim derecesi için eşit şekilde” gözönünde tutulmalıdır.

⁴ Nurdoğan, a.g.m., s.72.

⁵ Aynı yerde. Nurdoğan'ı doğru ve yeterli bulmadığımız yorumlar yapmaya götüren nedenler kısımca şunlardır:

a) Nurdoğan, Sezai Kaynak'ın *Demokratik Eğitim Kurultayı* (1978) başlıklı kitaptaki bildirisinde belirttiği Zeki Beyin “paralı eğitim” görüşünü yanlış buluyor. Oysa S. Kaynak, bildirisini hazırlarken benimle görüşmüş ve kendisine 1970 tarihli makalemin ayrı basımını vermişti. Ne var ki S. Kaynak, bildirisinde makalemizi kullandığı halde kaynak göstermediği için sadece onun bildirisinden yararlananlar onu ilk kaynak sanarak bazı yanlışlara düşmüşlerdir. Üstelik onun bildirisinde kuşkusuz baskı hatası sonucu, *Encümen-i Muallimîn*'in kuruluşu Temmuz 1906 olarak gösterilmiştir. Doğrusu Temmuz 1908'dir. Böylece S. Kaynak'ın bildirisinde kaynak göstermemesi onun verdiği tarih ve bilgileri kontrol imkânını ortadan kaldırdığı için yanlışların yaygınlaşmasına yol açmıştır. Örneğin sadece ondan yararlandığı anlaşılan A. Işıklı da *Kanun-i Esasî'nin 100. Yılı* (1978) başlıklı eserde yer alan bir yazısında “Temmuz 1906” tarihini tekrarlamıştır...

b) Nurdoğan'ın ayrıca bizim 1970 tarihli makalemizden Taylan Filiz'in *Millî Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Örgütlerinin Eğitim Sorununa Bakışı (1920-1935)* başlıklı yayınlanmamış Y. lisans tezinde (2005) “naklettiği” kısa alıntılarla yetinmiştir (Nurdoğan, a.g.m., s.67, dipnotu 6). Bu da kuşkusuz yeterli olmamıştır.

Zeki Beyin bu isteği, çeşitli öğretim düzeyindeki öğretmenlerin maaşları arasında adaletin kabul edemeyeceği derecede farkların bulunmaması gerektiği anlamındadır ve çok daha sonraki yıllarda ortaya çıkan “eşit işe eşit ücret” politikasının da amacı budur.

Cemiyet-i Muallimîn'in Yayın Organı Mir'at-i Maarif'in İçeriği, Öğretmen ve Eğitim Sorunlarına Bakışı

Zeki Bey, mektup-dilekçesinde zikretmemekle beraber, *Cemiyet-i Muallimîn*'in görüşlerini yaymak ve özellikle de ilköğretim öğretmenlerinin haklarını savunup korumak için on beş günlük *Mir'at-i Maarif* adında bir dergi çıkardığını belirlemiş bulunuyoruz. Zaten bu dergi, Zeki Beyin mektup-dilekçesinden hemen sonra, Ocak 1909'da yayımlanmaya başlamıştır.

Bu bilgiye ve dergiye nasıl ulaştık? Bu da, incelememizin başlarında belirttiğimiz gibi 1848'den 1940'a kadar “öğretmenlerimizin meslekî yayınları, okuyup okumamaları” sorununu araştırırken yaptığımız bir tespit olmuştur. Bu konuda da ilk kez 1970 tarihli yayınıımızda ve 1972'de savunduğumuz ve 1978'de yayımladığımız Doçentlik tezimizde kısa bilgiler verilmiştir. Burada ise, ilk öğretmen örgütlerinden *Cemiyet-i Muallimîn*'in bir yayın organı olduğu için *Mir'at-i Maarif* üzerinde ayrıntılı durmamız uygun olacaktır:

23 Temmuz 1908'de başlayan ve on yıl süren II. Meşrutiyet döneminde bir öğretmen örgütünün çıkardığı ve öğretmen sorunlarını konu alan ilk önemli dergi muhtemelen *Mir'at-i Maarif*'dir. “Eğitimin aynası” anlamına gelmektedir. On beş günlükdür. Ancak birkaç sayı yaşayabildiği anlaşılmaktadır. Derginin müdürü ve başyazarı Namık Ekrem Beydir. (BELGE 11).

• Ocak 1909 tarihli ilk Sayısında dergi, *Cemiyet-i Muallimîn*'in yayın organı olduğunu ve amacını özetle ve bugünkü dille şöyle açıklar:

“Öğretmen tüm toplumlarda her zaman saygın bir insan olarak görülmüştür. Onun önemli görevleri vardır. Ancak bugün ülkemizde öğretmenin görevleri yakın geçmişle karşılaştırılmayacak ölçülerde artmış ve önem kazanmıştır. Çünkü otuz yıl süren öldürücü bir hastalıktan (Abdülhamit dönemi) kurtulmuş bulunuyoruz. O devirde bilgisizliği ve karanlığı bize bir ilaçmış gibi sundular. Geçmişin onarımı, günümüzün sağlamaştırılması, geleceğin kazanılması, elimizde bulunan kurtuluş senetinin (II. Meşrutiyetin özgür yönetiminin) iyi korunması yollarının ancak okulların dört duvarı arasında araştırılabileceğine inanıyoruz. Böylesine yüce ve kutsal bir görev karşısında kalan öğretmenler, başka her türlü emelleri ve uğraşları bir kenara atıp, çağımıza uygun bilgileri milletimizin geleceğinin umudu olan yeni nesillere güzel biçimde aşılacak amacıyla, hep birlikte, *Cemiyet-i Muallimîn*'i kurmuşlardır. Eğitim, öğretim, gelişme biçim ve yöntemlerinin araştırılması, çeşitli yöntemlerin karşılaştırılması, *Cemiyet-i Muallimîn*'in görüşmeleri ve eylemlerinin açıklanması... İşte *Mir'at-i Maarif*'in çalışma alanları bunlardır.”

*Mir'at-i Maarif*te öğretmen ve eğitim sorunları ile ilgili önemli yazılar çıkmıştır. Bunlar *Cemiyet-i Muallimin*'in meslekî sorunları gündeme getirmekte ciddi çaba harcadığını, onların çözümü için öneriler sunduğunu, bu çabaları gösterirken “sendikal” ve “mücadeleci” diyebileceğimiz bir üslûp kullandığını ortaya koymaktadır. Bunlardan bir kısmının üzerinde durmak yararlı olur:

• Derginin 29 Ocak 1909 tarihli, 2. Sayısında “Ahval-i Maarif” (eğitimin durumu) başlıklı başyazıya bir göz atalım (özetle ve bugünkü dille yaptığımız bu alıntılar, kısmen, 1978 tarihli Doçentlik tezimizde de yer almıştı: s.93). Bu yazının üslûbunu göstermesi bakımından ilk paragrafı hem olduğu gibi, hem de açıklamaları ile verilmiş, geri kalan alıntılar bugünkü dille sunulmuştur:

“Siba’ı istibdatın hunîn (istibdat canavarının kanlı) pençeleri arasında feryat eden zavallı muallimler! Hürriyet! Hürriyet! Yaşasın hürriyet! diye bağışmaya, sevinmeye, çırpınmaya sizi sevkeden ne idi? İnkılâp (devrim)! Şu tahavvül (değişme), intifa-yı mezalim (zulmün artık söneceği) ümitleri değil miydi? Heyhat ki emeller münhasif (ne yazık ki beklentiler, umutlar sönmeye yüz tutmuş), çehre-i inşirah sönük (sevinçli yüzünüz solmuş), hal ve istikbal (günümüz ve gelecek) karanlık ...

“Eski devrin Maarif Nazırı okulları çürüttü, altüst etti. Öğretmenleri kapıcı maaşıyla çalıştırmaktan sıkılmadı. Eğitimi temelinde darbeler indirerek harap etti. Zavallı öğretmenler geçim sıkıntısından sızlandı. Çare bulunmadı.

“Ne zaman ki mutlu hürriyet sabahı (23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyetin ilânı ile) açıldı, gözler ve gönüller parıldadı, her üzüntülü yüz gülümsedi. Öğretmenler geniş bir nefes aldılar, sevindiler, müjdeleştiler. Mutluluk baharı geldi sandılar.

“Fakat ne yazık ki öyle değilmiş. Acaba yanıldık mı? Taşralarda (İstanbul dışında) hâlâ lise öğretmenleri saati beş kuruş ücretle öğretim yapıyorlar. Ortaokul, hele ilkokul öğretmenleri ayda yüz elli kuruş maaşla sabahtan akşama kadar hem hocalık, hem okulda disiplin görevliliği ve okul kapıcılığı, özetle okulun tüm işlerini yapıyorlar. Bunlar çekilir dertler midir? Hele şu Meşrutiyet dönemine uygun mudur? Taşraya gitmeye gerek yok! İstanbul’da bir çok lise öğretmeni saati iki-üç kuruştan ders okutuyorlar. Soran yok! Ortaokul ve ilkokul öğretmenleri, dayısı ve koruyucusu olmayanlar, sahipsizler, bin türlü zahmet ve yolsuzluklar içinde ezilip kahroluyorlar. Onlar bu milletin fertleri değil midir? Bu zavallılar vatanın evlâdı sayılmıyorlar mı? Ah! İnsaf, insaf!

“Artık bu rezaletlerden vazgeçelim, bu haksızlıkları yapmayalım. Millete, vatana acıyalım. Dünyanın hiçbir yerinde yapılmayan şu insafsızlıkları, şu şerefsiz davranışları şanımıza ve Osmanlılık şanına nasıl uygun görüyoruz?

“Osmanlılığa asla yakışmayan şu yersiz davranışları bırakalım ve ilerlememiz için gerekli olan yol ve yöntemleri araştırıp bulalım. Güneş doğudan doğduğu halde batarken bütün Batıyı ve Avrupa’yı medeniyet nuru aydınlatıyor.

Biz utanalım ve zekâmızı, yeteneklerimizi kötüye kullanmayalım, ülkemizin mutlu olması için iyi niyetle, umutla çalışalım. Bu tembelliğimiz artık yeter! Bu fikir karışıklığı yeter! Emellerimiz birleşip yüce bir noktaya yönelmelidir. Olgunlaşma, gelişme ve sevinçlerimizin araçlarını vatanımızın temiz toprağından alalım. Bunun için sevgili vatanımıza şefkatle sarılalım. Bizi, atalarımızı besleyen, çeşitli felâketlere uğramış aç, çıplak ve sefil vatanımıza acıyalım ve onun gelişmesine, iyileşmesine ve yükselmesine çaba harcayalım.

“Bu ne ile olur? Eğitimle, bilgi ve erdem kazanmakla, onurumuzu korumakla olur. Okullarımızı yoluna koyma ve düzeltme ile, öğretmenleri refaha kavuşturma ve sevindirme ile olur... Maarif Nezareti bu önemli hususları özenle göz önünde tutmalı, bunları artık insafla, iyi niyetle düşünmelidir.

“Şu sıralarda yine bir çok yolsuzluklar yapıldığı duyuluyor. İşte bir dizi yanlışlıklar: İlkokullarda güzel yazı dersi kaldırılmış! Ortaokullarda Osmanlıca dersinin saat ücreti (dersi veren öğretmen için) on iki kuruş, Fransızcanın yirmi beş kuruş olmuş. Yıllardır Farsça, Arapça gibi derslerle uğraşmış, alışkanlık ve derin bilgi kazanmış daimî kadrolu öğretmenlerden bu dersler alınıp seyyar (gezici, ek görevli) öğretmenlere verilmiş! Eski kadrolu öğretmenlerin de Matematik, Tarih, Coğrafya ... gibi hiç ilgilenmedikleri dersleri okutmaları istenmiş. Aman Tanrım, bu ne şaşılacak şey!

“Bu uygulamaların amacı anlaşılıyor. Maarif Nezareti ne yapıyor, ne yapmak istiyor, bilinmiyor. Eğitim böyle mi geliştirilebilir? Milletın, vatanın yükselmesi, refahı, aydınlanması inatla sürdürülen bu tutumla mı, bu keşmekeşle mi mümkün olabilir sanılıyor? Ne kadar yanlış bir hayal!

“Okullarımızı iyileştirelim, programlarımızı yoluna ve yöntemine göre, âdilâne, bilgece düzenleyelim. İşlerimizde hak ve gerçekten, iyi niyetten ayrılmayalım. İş bilmiyorsak çekilelim. Bilenler, anlayanlar iş başına gelsinler. Artık yeter yahu!”

• *Mir'at-i Maarif*'in 10 Şubat 1909 tarihli 3. Sayısında yine “Ahval-i Maarif” (eğitimin durumu) başlığı altında ilginç bir yazı yer almıştır. Bu yazı Hilmi adında muhtemelen *Cemiyet-i Muallimîn*'in üyesi örgütçü bir öğretmen tarafından dergiye şöyle bir notla gönderilmiştir: “*Cemiyet-i Muallimîn*'in saygıdeğer topluluğunun fikirlerinin yayın organı olan *Mir'at-i Maarif*'in sürekli yayımlanmasını diler, müdür ve yazı heyetini kutlarım.” Dergi, sözü geçen yazıyı yayımlamış, sonuna da şu notu koymuştur: “Her satırı hak ve hakikati yansıtan makalenizi Maarif Nezareti'nin dikkatine sunmayı görev bilir, bu tür değerli yazılarınızla sütunlarımızı süslemeyi arzu ederiz.”

Derginin Eğitim Bakanlığı'nın dikkatine sunduğu bu yazıya yine özetle ve bugünkü dille göz atalım:

Yazıda önce eğitimin bir “milletin ruhu” olduğu, bir milletın mutluluğunun ancak “eğitimle sağlanabileceği” vurgulanıyor. Nitekim, Fransa İmparatoru

Napoleon'un 1806'da Prusya'ya karşı kazandığı Iena zaferinden sonra Prusya eğitime çok önem vermiş, halkını okutmuş ve Fransa'yı yenerek 1870'te Almanya'yı kurmuştur. Bugün Avrupa devletlerini hayretlere düşüren Japonya da başarısını eğitime borçludur. "Bizim ise en büyük kabahatimiz bilgisizlik, en büyük eksikliğimiz eğitimidir. Bunu utanmadan açıkça söyleyelim ki eksikliğimizi bilim ve gidermeğe çalışalım." Oysa, atalarımız Avrupa uygarlığının gelişmesine katkıda bulunacak kadar büyük hizmetler yapmışlardır. "Biz bugün Doğulu olmakla övünüp, Türklüğümüzü, Osmanlılığımızı, millî terbiye ve geleneklerimizi koruyarak, önceki dönemin (Abdülhamit dönemi) zararlarını kapatmak için gece gündüz çalışmalı ve Batı uygarlığından yararlanmalıyız."

Oysa, yazara göre II. Meşrutiyet'in 23 Temmuz 1908'de ilânından o güne yani Şubat 1909'a kadar geçen zamanda maalesef eğitim alanında hiçbir şey yapılmamıştır. Aksine, "hürriyet" in yanlış anlaşılması sonucu okullar ve onların yönetimleri tam bir kargaşaya gömülmüştür. "Nedendir bilinmez ama biz her şeyde yıkılmayı biliyoruz, yapmayı değil."

Yazar şu soruları sorar: "23 Temmuz 1908'den beri Maarif Nazırlığına gelmiş olan Eğitim Bakanları acaba yaptıkları icraat olarak hangi işi gösterebilirler? Hükümet, eğitimin bu içler acısı durumunu ne zaman dikkate alacak? Oysa Eğitim Bakanlığı yapacağı uygun düzenlemelerle öteki Bakanlıklara da örnek olmalıdır."

Yazar, bundan sonra, eğitimde yapılması gerekli düzenlemeleri özetle şöyle açıklar:

"Önce, II. Meşrutiyetin özgürlükçü havasına uygun olarak ilk ve orta öğretimin önceki baskı rejiminden kalma programları değiştirilmeli, yeni ders kitapları yazılmalıdır.

"Sonra, 'eğitimin ruhu' olan öğretmenlerin ve okul yöneticileri yani müdürlerin sorunları çözülmelidir. Okul yöneticileri yıllarca öğretmenlik yapmış, tecrübe ve uzmanlık kazanmış öğretmenlerden atanmalıdır. Öğretmenlerin de yalnızca okuttukları konuyu bilmeleri yetmez. Onlar öğretim yöntemlerini, öğrencilerle nasıl eğitimsel ilişkiler kurulacağını, öğrencilerin doğasını tanımayı iyi bilmeli ve onların gönlünde vatan için çalışma, vatani mutlu etmek için özveride bulunma gibi özellikler oluşturabilmelidir."

Yazara göre bir öğretmen ve eğitim sorunu da okullarda disiplin ve denetim görevlisi (mubassır) konumunda olan kişilerin eğitimsiz olmalarıdır. "Oysa onların hizmetleri önemlidir. Bu nedenle öğretmen okulu ve üniversite mezunlarından seçilmeli, kendilerine iyi ücret ödenmelidir. Bunlar okullarda iki üç sene kısmen disiplin, kısmen öğretmenlere ve müdürlere yardım gibi görevler yapıp sonra öğretmen ve yönetici olarak atanabilirler."

• *Mir'at-i Maarif*'in 10 Şubat 1909 tarihli 3. Sayısında derginin müdürü ve başyazarı Namık Ekrem Bey "Yine Maarif" başlığı altında çok önemli bir

makale yayımlamıştır. Bu makalenin ana fikrinin her zaman geçerli ve üslûbunun da mücadeleci olduğu görülecektir (tarafımızdan özetlenerek bu günkü dille verilmiştir. Y.A.):

“Eğitim işlerine neden önem verilmiyor? 23 Temmuz 1908’de *Kanun-i Esasi* (Anayasa) ilân olundu. Herkes önce eğitimde düzenlemeler yapılacağı ümidi ile sevindi. Çünkü bizde yıllardır eğitimin anka kuşu gibi adı vardı kendisi yoktu. Eğitim işleri genellikle cahiller ve ehil olmayanların elinde çocuk oynacağına dönmüştü. Bir yolunu bulan Maarif Nezareti’ne koşuyor, bir öğretmenlik, bir müdürlük, bir muavinlik, bir okul kâtipliği, bir muhasebecilik, bir mubassırlık (okullarda öğrencilerin disiplin ve denetimi ile görevli memur) elde ediyordu. Ne olursa eyvallah!

“Öğretmenlik mesleği bir yemlik midir? Bir tekke midir? Reziller ve alçakların beslendiği yer midir? Başka memurluklardan daha çok, okumuş, okumamış herkes bu dergâha koşuyor. Haşim Paşa eğitimi türbe yaptı diyoruz. Şimdi (II. Meşrutiyet’in özgürlük döneminde) ne oldu? Ey milletin özgür insanları soruyoruz: Şimdi ne yapılıyor?”

“Eğitimin her milletin kalkınma ve ilerlemesinin anahtarı olduğunu hepimiz biliriz. Bunu artık beşikteki çocuklar da öğrendi. Böyle bir hazinenin anahtarı beceriksiz, güçsüz, ehil olmayan ellere teslim edilir mi? Hayır! Bunu da biliriz ama hiçbir şey yapmayız. Niçin? Samimî bir niyet ve doğru bir düşüncemiz yok, âdil bir girişimimiz yok da ondan!”

Namık Ekrem yazısının şimdi ele alacağımız kısmında Abdülhamit döneminde eğitime önem verilmediğini, aslında bir ülkeyi karanlıklara, esarete sürüklemek isteyen hükümetler ve rejimlerin hep böyle yaptıklarını çok çarpıcı ve somut bir şekilde vurgular:

“Eğitim görevlerinin (öğretmenlik, müdürlük, vs.) Abdülhamit döneminde böyle iş bilmez, iktidarsız, meziyet yoksunu, dermanı kesilmişlere verilme sebebi neydi? Bunu biliyorsunuz, ama bilmeyen varsa işte söylüyorum:

“Eğitim işleri âciz, bilgisiz ve yaratılışı kötü kişilere emanet olunursa, onlar emanete hıyanet ederler ve sonuçta eğitim mahvolur. Eğitim mahvolunca fikirler söner, zekâlar paslanır, kalpler kararır, özetle insanların psikolojileri sarsılır, bozular. Böyle olunca millete miskinlik çöker, tembellik gelir. Hayatımıza vurulan zulüm ve tutsaklık zincirlerinden kurtulmak için gücümüz, dermanımız kalmaz. Gözlerimize gaflet perdesi çekilir ve düşünemeyiz, kurtuluş çaresi bulamayız, zulüm ve baskının şiddeti arttıkça artar. Halk kitleleri ezilir. Halk ezildikçe ticaret, sanat, ziraat düzenli şekilde gelişemez, ülke fakirlik ve sefaletin darbelerinden göz açamaz. Ülke fakir ve âciz olunca hükümet zaman zaman çöküntü uçurumuna yaklaşır. Sonuç: Tanrı korusun, içte ve dışta karışıklık ve saldırı fırtınası ve sarsıntısı koca bir ulusu mahveder!”

Namık Ekrem'in bu çok önemli yazısında adı geçen Haşim Paşa Abdülhamit döneminde 1903-1908 yılları arasında Maarif Nazırlığı görevinde bulunmuş, daha sonra yaptıkları çok tenkit edilmiştir. Onun okul programlarından tabiat ve hayat bilgisi derslerini çıkarıp yerine din ve ahlâk derslerinin saatlerini artırma, üniversiteyi kapatma gibi girişimleri olmuştur.⁶

• *Mir'at-i Maarif*'in 1 Mart 1909 tarihli 4. Sayısında yer alan Zeynelâbidîn Bakî'nin "Maarif" başlıklı yazısında da özetle şöyle deniyor:

"Hangi millette, hangi devlette saati üç kuruşa, beş kuruşa öğretim yapılıyor? Her hizmet bir ücret karşılığıdır. Tanrı bile, ibadet edenlere cenneti vaad ediyor. Eğitimde bir türlü gerçekleştirilmeyen, hep sonraya bırakılan düzenlemelerden ne bekleyebiliriz ki?

"Bahar-ı dâğere kaldı küşâd-ı gonca-i dil"

(Gönül goncasının açması sonraki bahara kaldı)

"Zavallı öğretmenler! Kâh vekâlet, kâh asâlet, bazen da misafirlik şeklinde yönetilen Maarif Nezaretî'nden bakalım ne icraatlar görecekler! Milletın eğitimcisi olan öğretmenler bu vatanın evlâdı, bu milletin fertleri oldukları için canlarını vatan için fedadan çekinmezler ve asla üzülmeyerek yine çalışmalarını sürdürürler. Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: 'Bir şeyden nefret etmeyin, belki onda sizin için hayır vardır.'"

• Derginin 1 Mart 1909 tarihli aynı 4. Sayısında "Muallim" başlığı altında özellikle "nitelikli öğretmen" sorunu dile getirilmektedir. Yazara göre "İstanbul dışındaki yerlerde ortaokul öğretmenlerinin yüzde sekseni o yöreden alınmış bilgisiz kişilerdir ve halkımızın pek büyük çoğunluğu okur yazar değildir. Oysa Japon, İsveç, Norveç halkının %99'u, İngiltere, Fransa, Romanya'nın %95 kadarı okur yazardır. Biz, nitelikli öğretmen yetiştirmek ve eğitimi yaygınlaştırmak için öğretmen okullarını düzene koymalı, istenen niteliklere sahip öğretmenler yetiştirmeliyiz. Bunun için de önce bu mesleğe girmek isteyenler arasında uygun kişileri seçip belirlemek gerekir. Herkes öğretmen olamaz. Bu nedenle, öğretmen okullarına alınacak öğrencilerin seçimi üzerinde özenle durulmalıdır."

Görülüyor ki yazıda, öğretmen olacak öğrencilerin seçimi ve belirlenmesi gibi çok önemli ve günümüzde (2009) bile güncelliğini koruyan bir meslekî sorun dile getirilmiştir.

• *Mir'at-i Maarif*'te o tarihten kısa bir süre sonra Maarif Nazırı olan Emrullah Efendi'nin eğitim öğretim yöntemleri ve pedagoji hakkında bir yazısı da yayımlanmıştır. Mekteb-i Mülkiye ve Üniversite müdürü olan Celal Beyin de

⁶ Yahya Akyüz, "Maarif Nazırı Haşim Paşa İle İlgili Orijinal Bir Belge ve Bazı Eğitimsel Görüşler, Sorunlar", *Belleten*, Temmuz 1981, C. XLV/2, Sayı 179, s.205-213 (Türk Tarih Kurumu Yay.).

ülke ekonomisi, öğretmenin niteliği, eğitimde ihtisaslaşma konularında yazıları da yer almıştır. Biz onun iki yazısına bir göz atacağız. Ancak önce kendisini tanıyalım:

Celal Bey (1863-1926), İstanbul'da doğmuş, 1883'te Mülkiye Mektebi'ni bitirmiştir. Almanya'da ziraat öğrenimi görmüş, İstanbul öğretmen okulunda, Kastamonu Lisesinde Coğrafya öğretmenliği ve müdürlük yapmıştır. II. Meşrutiyet'in başlarında Mülkiye Mektebi ve Üniversite (Darülfünûn) müdürlüklerine atanmış, daha sonra çeşitli valilikler ve İçişleri Bakanlığı vs. yapmıştır. Coğrafya, ziraat, matematik alanlarında ders kitapları yazmıştır.

Celal Beyin *Mir'at-i Maarif*'te yayımlanan yazılarından ekonomi ile ilgili olanı, öğretmenlerin ve aydınların ülkenin ekonomik durumunu anlamaları ve bilinçlenmelerinde kuşkusuz yararlı olmuştur. Derginin Ocak 1909 tarihli ilk sayısında çıkan "Osmanlı Ülkelerinin İktisadi Geleceği" başlıklı yazısından bazı kısımlar bugünkü dille şöyledir:

- Celal Bey, Abdülhamit'in baskıcı yönetimi devrildikten sonra şimdi istenildiği gibi konuşma ve yazma özgürlüğüne sahip olduklarını, ancak "hürriyet" in yalnız bunlardan ibaret olmadığını söyler ve şunları ekler:

"İtiraf edelim ki bugün ekonomik özgürlüğümüz yoktur. İç sanayimiz henüz yok gibidir. En ilkel araçlarla tarım yapıyoruz. Ticaretimizin yüzde sekseni yabancıların elindedir. Biz, Abdülhamit'in baskıcı döneminde olduğu gibi bugün de Batının ileri ülkelerinin haraca kestiği bir ülkeyiz.

"Hürüz! diye bağırarak, özgür olduğumuz için nutuklar atıp konferanslar vermek, makaleler yazmak, grevler, boykotlar yapmak yetmez! Biraz da ciddiyetle iş görelim.

"Beş altı aydan (23 Temmuz 1908'den) beri hepimiz hep bir ağızdan hükümeti suçluyoruz. Fakat biz ne yaptık? Bir gemi taşıma şirketi, en azından bir şeker fabrikası, bir fes yapım atölyesi gibi yararlı bir ticarî tesis kurabildik mi? Bu alanda çok küçük de olsa bir girişimde bulunabildik mi?

"Avusturyalıların Bosna-Hersek'i ele geçirmeleri üzerine kamuoyu bu haksızlığa karşı Avusturya mallarını almamakla nefretini gösteriyor. Bu pek doğru ve pek vatanseverce bir harekettir. Fakat biraz insafli düşünelim: Bu davranışımızla maddî olarak ne kazandık? Ulusal gelirimiz arttı mı? Önceden bir okka şekeri iki kuruşa alırken şimdi üç buçuk kuruşa alıyoruz. Önceden Avusturyalılara verdiğimiz paraları şimdi biraz fazlasıyla başka milletlere veriyoruz. Biz yine sıfır elde sıfır kaldık.

"Dünyada bizden başka fes giyen bir toplum yok. Böyle olduğu halde bu millî başlık için bile yabancılara ihtiyacımız için boyun büküyoruz (arz-ı iftikar). Avusturya feslerini almamak için her birimiz çeşitli şekillerde, değişik renklerde kalpak giymeğe başladık. Bu nedenle şehrimiz karnaval zamanında Roma veya

Venedik'e benzedi. Ama kazancımız ne oldu? Feslerimizi yırtıp atmakla zenginliğimizin bir kısmını yitirdik. Yerine aldığımız kalpaklara da para ödedik. ... Fes de yabancı malı, kalpak da! ...”

Celal Bey, bir kez daha Avusturya'yı fesleri yırtmakla da olsa protesto etmeyi uygun bulduğunu söylüyor. Fakat ekliyor: “Arzu ediyorum ki şu sırada bizde de biraz sanayi hayatı uyanınsın, girişimcilik fikri parlasın!”

• Celal Beyin *Mir'at-i Maarif*te çıkan bir başka makalesi, 1 Mart 1909 tarihli 4. Sayıda “Ulûmda Taksim-i A'mal” (Bilimde İşbölümü) başlığı altında yayımlanmıştır. O, sanayide vs. olduğu gibi bilimde ve öğretmenlik mesleğinde de artık derin bir ihtisaslaşmaya gidilmesinin ve öğretmenlerin kendi alanlarında ileri düzeyde bilgi sahibi olmalarının gerekli olduğunu vurgular ve Osmanlı eğitimi ve öğretmenleri ile Batılı eğitim ve öğretmenleri karşılaştırır:

“Üzülerek kabul edelim ki, hiçbir okulumuzda ‘uzman’ adına layık olan öğretmenimiz yoktur. Bizde yüksek okullarda öğretim yapanlarla İngiltere, Almanya, Fransa bilginleri arasındaki fark, üç yüz kuruş sermayeli bir bakkal ile binlerce lira sermayeye malik bir tüccar arasındaki fark kadar büyüktür. Birinde her şey bulunur, fakat nicelik bakımından pek eksik, nitelik bakımından pek fenadır. Ötekinde az sayıda birkaç çeşit mal bulunur, fakat bu mal hile karışmamış ve saf haldedir. Biri, bir evin ihtiyacını bile sağlayamazken öteki bir kentin, bir ülkenin, hatta bazen tüm dünyanın ihtiyacını karşılayabilir.

“Her şey değeri bilinen ve aranan yerlerde ortaya çıkar ve çoğalır. Bizde şimdiye kadar bilimin değeri bilinmediği için ihtisas sahibi kimseler yetişemiyordu. Bir bilim alanında dünyaya ders okutacak derecede bilgili bir adam bizim ülkemizde yoksulluğa, belki açlığa mahkûm oluyordu. Bundan sonra ülkemiz en çok bilim ve bilgiye ihtiyaç duyacağı için bunların alıcısı ve satıcısı çoğalacaktır.

“Okullarda da, özellikle de yüksek okullarda ders programları yapılırken temel ve uzmanlık derslerinin konmasına özen gösterilmelidir. ...”

• *Mir'at-i Maarif*te Maarif Nezareti, öğretmen atama ve nakilleri, öğretmen ücretleri vs. konusunda da ilginç yazılar yer almıştır.

Derginin 10 Şubat 1909 tarihli 3. Sayısında “Maarif Nezareti” başlığı altında şu haber vardır:

“(Maarif Nazırı Vekili olan) Abdurrahman (Şeref) Bey istifa etmiştir. Bedbaht eğitim! Her Bakanlığa adama bulunur da Eğitim Bakanlığına gündüz kandil ile Bakan aranır! Bu kez Bakanlığa Defter-i Hakani (Tapu ve Kadastro) Nazırı Ziya Paşa tayin olunmuştur. Âdil icraatlarını dört gözle bekliyoruz.”

• Derginin yine 10 Şubat 1909 tarihli 3. Sayısında öğretmen ücretlerine ilişkin müzakereler şöyle duyurulmuştur:

“Yüksekokulların ders saat ücreti 75, liselerde 15, ortaokullarda 12 kuruş olacağı söylendi. Bu asla doğru ve âdil değildir. Şimdi madem ki devletin hazinesinde para yok, o halde coşkun vatanseverlerimiz (!) insaf etsinler de bunlar sıra ile 40, 25 ve 15 olsun. Bu şekilde olması akla, vicdana, adalete uygun görülmelidir.

“(İşitildiğine göre), ilkokullarda evvel, ikinci ve üçüncü olmak üzere üç öğretmen ile yetinilmiş. Güzel yazı dersi de bu öğretmenlere para ödemedi (fahiyyen) verilmiş. Bu da doğru değil. İlkokullarda dördüncü bir öğretmen gurubu olmalı, onlara 400, üçüncülere 450*, ikincilere 500, evvelere 600 kuruş aylık verilmeli. Güzel yazı dersi de uzmanlarına bırakılmalı. Ülkenin ilerlemesi için böyle olması gereklidir.”

• Nihayet *Mir'at-i Maarif*'in 10 Şubat 1909 tarihli 3. Sayısındaki şu ilânı verelim:

“Lise mezunlarından yetenekli ve gayet namuslu bir efendi uygun bir ücretle özel ders vermek istiyor. Bilgi almak için Bâb-ı Âli caddesinde Şafak Kitaphanesine müracaat oluna.”

II. Meşrutiyet Döneminde İlk Öğretmen Örgütlerine İlişkin Anı Niteliğindeki Bilgiler

Şimdi, konunun akışını değiştirmemek için, II. Meşrutiyet döneminde ilk öğretmen örgütlenmesinde çalışmaları ve etkileri olmuş kimi öğretmenlerin yazdıklarını inceleyelim. Anı niteliğindeki bu bilgiler esas olarak iki grupta toplanabilir: a) 1919'da yazılanlar b) 1949'da yazılanlar.

a) İlk öğretmen örgütlerine ilişkin 1919 tarihli bilgiler

1970 tarihli yayınımda “unutulmuş kaynak” dediğimiz bu bilgiler, İstanbul Kandilli Kız Sultanisi (Lisesi) Tarih öğretmeni Vehbi Beyin, *İstanbul Muallimler Cemiyet*'nin 1919'da yayımladığı küçük bir broşürde “Memleketimizde Muallim Cemiyetleri” başlıklı bir yazısında yer alır. Vehbi Bey, ilk öğretmen örgütlerinin kuruluşunu ve faaliyetlerini bilen, kuruluşlarında görev almış örgütçü bir öğretmendir. Bu nedenle onun konumuza bir çok bakımdan ışık tutan bu önemli anılarını günümüz Türkçesi ile aynen vermemiz çok yararlı olacaktır:

“II. Meşrutiyet'in ilânını izleyen günlerde 1908 Temmuzunun içinde öğretmenlerin haklarını korumak ve eğitimi yaygınlaştırmak emeliyle *Encümen-i Muallimîn*' adında bir cemiyetin kurulup oluşturulmasına girişmiştik. İki arkadaşlık. Arkadaşım o sıralarda öğretmen olan Aydın ili polis müdürü Fikri Faik Bey idi. Gazete ilânları ile öğretmenler o zaman Üniversite binası olarak kullanılan bugünkü Bezm-i Âlem Vâlîde Sultan Mektebi binasına davet

* Metinde üçüncü (salis) ve ikinci (sani) öğretmen maaşlarının karıştırıldığı görülüyor (Y. Akyüz)

edilmişler ve orada seçimler yapılmıştı. Birinci başkanlığa merhum Emrullah Efendi, ikinci başkanlığa eski Maarif Nazırı Sait ve üçüncü başkanlığa İzmirli İsmail Hakkı Beyler seçilmişlerdi. Daha önceden milletvekili, sonra da Samsun (Canik) mutasarrıfı olan Servet Bey muhasebeci ve ben de (Vehbi Bey) genel kâtip seçilmiştik. Toplantılarımız Üniversite'de ayrılan iki odalı bir dairede yapılıyordu.

“Cemiyetin ilk başarısı dersleri gruplara ayırtmak, maaşlara zam yaptırmak oldu. Çünkü o sırada özellikle ilkokul öğretmenlerinin geçim durumları tahammül edilemez halde idi. Daha sonra, İstanbul'da ve Osmanlı ülkesinin her yanında boşalacak öğretmenlik kadrolarına *Encümen-i Muallimîn*'in fikir ve görüşü alınmaksızın hiç kimsenin tayin ettirilmemesinde ve öğretmenliğin kendine özgü bir meslek sayılmasında da başarı sağlandı. Nitekim, Şuayp ve Sami Beylerin (İstanbul) Maarif Müdürlükleri sırasında okullarda boşalacak derslere atanacak öğretmenler *Encümen-i Muallimîn*'den istenirdi. *Encümen* de, düzenlemiş olduğu bir 'kıdem-ehliyet' defterine göre, öğretmenin ya da öğretmen adayının eline bir kimlik belgesi vererek Maarif Nezareti'ne gönderir, onun tayini böyle yapılırdı. Daha sonra *Encümen-i Muallimîn*, öğretmenliğin özel bir meslek sayılması için de uğraştı ve başarılı oldu.

“*Encümen*, taşra (İstanbul dışındaki) eğitim ve okul yönetimlerine nizamnameler, beyannameler gönderdi ve *Encümen*'e katılmalarını, yönetim kurullarını seçerek şubeler oluşturmalarını bildirdi. Bir çok yerden şubeler kurulduğu cevapları geldi. Böylece *Encümen-i Muallimîn* ile taşra eğitim ve okul yönetimleri arasında ilişkiler, bağlantılar meydana getirildi.

“Ancak, *Encümen*, karşısına çıkan sorunları, engelleri bütün gücü ile göğüslemeye çalıştığı bir sırada, merhum tarihçi Murat Beyin yazı arkadaşı ve *Düyûn-ı Umumiye* idaresi mensuplarından merhum öğretmen Zeki Beyin girişimi ile bugünkü Vefa Sultanisi binasında başka bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya katılmak üzere *Encümen*imizden üç üye de istenmişti. Sonuç olarak, *Encümen-i Muallimîn*'in Maarif Nezareti mensuplarının başkanlıkları altında toplanması nedeniyle hiçbir zaman öğretmenlerin haklarını korumakta başarılı olamayacağı, bu gibi şahsiyetlerle ilişkisi olmayan yeni bir cemiyetin kurulması gerektiği konuşuldu. Zaten önceden bazı öğretmenler bu konuda aydınlatılmış olduklarından hemen '*Cemiyet-i Muallimîn*' adıyla bir cemiyetin kurulmasına karar verildi. *Encümen*'imizden gönderilen üye (*Encümen* tarafından) kazanılan başarıları sayarak, 'tüm öğretmenler arasında tam bir samimiyet ve birlik sağlanıncaya kadar bir süre sabredilmesi, bu birlik sağlanınca Maarif Nezareti'nden başkan seçimine gerek kalmayacağı ve kurulların kararları karşısında başkanların isteklerinin hükmü olmayacağı' görüşünü ortaya attı. Fakat sonunda Zeki Beyin başkanlığı altında *Cemiyet-i Muallimîn* adıyla yeni bir cemiyetin kurulduğu, *Encümen-i Muallimîn*'in ortadan kalktığı ve onun artık öğretmenlerle hiçbir ilişkisinin kalmadığı ilân edildi. Bir aralık *Encümen*'e gönderilen bir yazıda onun da *Cemiyet*'e katılması istendi. Merhum Emrullah

Eendi, aynen, ‘öğretmenler için bir cemiyet mutlaka gereklidir. Onlar bölünmeye yol açılırsa biz bari bu bölünmeyi sürdürmeyelim’ diyerek *Encümen-i Muallimîn*’in başkanlık mührünü geri verip *Cemiyet-i Muallimîn*’e gönderilmesini gerekli bulmuş ve hemen *Cemiyet-i Muallimîn*’e hitaben katılmanın kabul edildiğini bildiren bir yazı yazdırmıştı. *Encümen-i Muallimîn*’den altı üye seçilerek *Cemiyet-i Muallimîn*’e katılmışlardı. Bu üyeler arasında ben de (Vehbi Bey) vardım.

“*Cemiyet-i Muallimîn*’in bir başkanı, bir muhasebecisi ve bir kâtibi (sekreteri) vardı. Başkanlık Zeki Beyin, genel sekreterlik, Maliye ve Mülkiye Mektebi İktisadî ve Gelişmeler Coğrafyası öğretmenliği yapmış olan Burhanettin Beyin, muhasebecilik, Maarif Nezareti eski muhasebecisi Şükrü Beyin oğlu Heybeliada Nümüne Mektebi Müdürü Cemil Beyin üzerinde idi.

“Hareket Ordusu’nun İstanbul’a gelişinden hemen sonra Zeki Beyin tutuklanmasına kadar *Cemiyet-i Muallimîn* varlığını sürdürdü. Zeki Beyin tutuklanması ile bir daha toplanamadı ve bu girişim de böylece sonuçsuz kaldı.

“Ortada öğretmenler için hiçbir cemiyet kalmayınca, daha doğrusu meydan boş kalınca bir cemiyet kurma girişiminde bulunanlar oldu. Artık o sırada *Cemiyetler Kanunu* yayımlanmış olduğu için bir türlü kuruluş izni alamıyordu. İstanbul Erenköy Kız Sultanisi Matematik öğretmeni Ahmet Beyin bu konuda bilgisi olacağını anımsıyorum. Çünkü, o sıralarda bir cemiyet kurmak için kendisi de uğraşıyordu. Onun azmine hayran kalmıştım. Çok uğraşmış, Bursa’daki öğretmenlerin kurduğu bir cemiyetin buradaki şubesi de başarılı olamayınca, iznini alarak *Neşr-i Maarif ve Teavün-i Muallimîn Cemiyeti*’ (Eğitimi Yayma ve Öğretmenler Yardımlaşma Cemiyeti) adıyla, şu anda kuruluş izni elinde bulunan örgütü kurmuştu. Fakat bir kere öğretmen cemiyetlerinin bir şey yapamayacakları görüşü ortaya çıkmıştı. Pek büyük özveride bulunarak Beylerbeyi’ndeki evini Cemiyete merkez olarak bırakan Ahmet Bey civar illere de bizzat giderek öğretmenlerin örgütlenmesini teşvik etmekten çekinmemişti. Üyeleri pek azdı. Kuşkusuz onun bu Cemiyeti de bugün işlevsiz ve unutulmuş haldedir. Birkaç yıl önce Ahmet Bey zamanı gelince kendi Cemiyetini canlandıracağını söylemişti. Dileyelim ki öğretmen örgütlenmesinde yeni bir ikiliğe meydan verilmesin.

“Şimdiki *Muallimler Cemiyeti* en son bir cemiyettir ve inşallah sürekli yaşar (pâyidar olur).”

Görüldüğü gibi, Kandilli Kız Sultanisi Tarih öğretmeni Vehbi Beyin 1919’da yazdığı yukarıdaki satırlar öğretmen örgütlenmesindeki ilk çalışmalar, girişimler ve alınan sonuçlar hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca, bu satırlarda geçen şu iki konuyu da açıklamamız gerekir: 1. Maarif Nezareti yetkililerinin ilk kurulan *Encümen-i Muallimîn*’de de yer almaları ve bunun bir süre sonra eleştirilere yol açması 2. Vehbi Beyin “şimdiki *Muallimler Cemiyeti*” dediği örgüt.

- *Maarif Nezareti yetkililerinin ilk kurulan Encümen-i Muallimîn'de de yer alması*

Vehbi Beyin 1919'da yayımladığı yukarıdaki anılarında görüldüğü gibi Emrullah Efendi *Encümen-i Muallimîn*'in başkanlığına seçilmiştir. Emrullah Efendi Eylül 1908'den itibaren bir süre Maarif Nezareti'nin Meclis-i Maarif İlmî Daire başkanlığına getirilmiş ve sanırız, onun *Encümen-i Muallimîn*'deki başkanlığı bu resmî görevi ile çakışmıştır.⁷ *Encümen-i Muallimîn*'e yöneltilen ve *Cemiyet-i Muallimîn*'in kurulmasına götüren eleştirilerden biri işte Bakanlıktaki bir üst düzey yöneticinin aynı zamanda bir öğretmen örgütünün de başkanı olmasıdır. Başka bir deyişle, *Cemiyet-i Muallimîn*'i kuran Zeki Bey, gerçek bir öğretmen örgütünü yöneticileri arasında Bakanlık resmî görevlilerinin bulunmasının çok yanlış olduğunu, böyle bir durumun öğretmen örgütlerinin mücadele gücünü kıracağını düşünmüştür ki bu son derece doğru ve saygıya değer bir düşüncedir. Emrullah Efendinin de bu eleştiriyi haklı bularak “öğretmenler için bir örgüt mutlaka gereklidir, biz bölünmeye yol açmayalım” diyerek başkanlıktan istifa etmesi aynı ölçüde saygıya değer bir davranıştır.

Ancak, Cumhuriyet döneminde, Temmuz 1925'te Atatürk, İnönü, Mustafa Necati vb. gibi üst düzey resmî görevlerde bulunan yöneticilerin *Türkiye Muallimler Birliği* adındaki öğretmen örgütünün yönetimine seçildiklerini görüyoruz. Bu konu, o dönem öğretmen örgütlerini inceleyeceğimiz bir sonraki çalışmamızda ele alınacaktır.

- *1919'daki “Muallimler Cemiyeti”*

Vehbi Beyin yukarıdaki 1919 tarihli anılarında “şimdiki *Muallimler Cemiyeti*” dediği örgüt nedir? Onun anılarının altında yer alan yarım sayfa kadar bir yazıda kısa bir bilgi vardır. “*Muallimler Cemiyeti* Nasıl Teessüs Etmişti?” başlığını taşıyan bu yazıyı da yine bugünkü dille aynen vermemiz uygun olacaktır:

“1918 yılı Ocak ayında İstanbul ili ilkokul öğretmenleri, ilköğretim meclisine üye seçmek amacıyla Üniversite konferans salonunda toplanmışlardı. Bu münasebetle Ahmet Halit Beyin ortaya attığı bir teklif üzerine orada hazır bulunanlarca bir cemiyet kurulmasına karar verilmişti. Hüseyin Hüsnü, Sadullah, Mehmet Fevzi, Ahmet Asım, Ali Şevki, Re'fet Avni, Mustafa Fehmi, Seyfettin Ârif Beylerden oluşan bir komisyona, seçim işi ve bir nizamname hazırlanması, hükümetten hemen izin alınması konuları görev olarak verilmişti. Bu kişiler, Büyük Reşit Paşa Nümüne Mektebi binasında ilk toplantılarını yapıp nizamnameyi hazırlayarak kurucu sıfatıyla 9 Mart 1918 tarihinde hükümete başvurup* *Cemiyet*'in kuruluşunu resmîleştirerek Türk Ocağı'nda geçici bir

⁷ Emrullah Efendi ve onun 1910-1912 yılları arasındaki iki Maarif Nazırlığı hakkında bkz. *Türk Millî Eğitim Sistemi ve Lüleburgazlı Maarif Nazırı Emrullah Efendi (Ulusal Sempozyum, 9 Ekim 2004)*, Lüleburgaz, 2006 (Lüleburgaz Belediyesi Yay.).

* Az ileride görüleceği gibi Ahmet Halit bu başvuruyu bizzat kendisinin 10 Mart 1918 tarihinde yaptığını belirtiyor. Bu nedenle *Muallimler Cemiyeti*'nin kuruluş tarihi olarak onun verdiği bu tarihi

merkez kurup çalışmaya başladılar. Sonradan yönetim kurulu üyelerinden bir çoğunun devamsızlığı ve *Cemiyet*'in bir faaliyet gösterememesi nedeniyle, başkanı bulunan Sadullah Bey tarafından 1919 yılı Ocak ayında olağanüstü kongre daveti çıkarıldı ve dokuz maddelik nizamnamenin daha açık ve kesin biçimde düzenlenmesi kararlaştırılarak Hüseyin Hüsnü, Ahmet Hamdi, İrfan Emin, İbrahim Memduh, Enver Kemal Beylerden oluşan bir nizamname komisyonu seçilmişti. Kongrenin ikinci ve üçüncü toplantılarında yeni nizamnamenin kabulü, yönetim kurulu üyeleri ve hakem heyeti ile denetçilerin seçimi yapılmıştır.”

b) İlk öğretmen ve öğrenci örgütlerine ilişkin 1949 tarihli bilgiler

II. Meşrutiyet döneminde öğretmenlerin örgütlenmesi için çok çaba harcamış, kendisi de örgütler kurmuş olan İstanbul'da Beşiktaş Nümüne Mektebi müdürü Ahmet Halit Yaşaroğlu'nun 1949'da ve başka tarihlerde yazdıkları da öğretmen örgütlenmesinin ilk on yılına ilişkin önemli kaynaklardır.

Ahmet Halit Yaşaroğlu 1891'de Eğin (Kemaliye)'de doğdu. Ağustos 1911'de Mekteb-i Mülkiye'yi “pekiyi” derece ile bitirdi. Mayıs 1912'den itibaren öğretmenlik mesleğine geçti. Bir çok okulda öğretmenlik, yöneticilik yaptı. 1951'de İstanbul'da öldü.

“Muallim Ahmet Halit” diye tanınan bu öğretmen, II. Meşrutiyet döneminde en önemli etkinliklerinden birini öğretmen örgütlenmesi konusunda gösterdi. 1949'da *Öğretmen* Dergisinde yayımladığı anılarında İstanbul'da ilk kez bir *Talebe Cemiyeti* kurulmasında etkin bir görev yaptığını anlatır. Ağustos 1908'de kurulan bu örgütün adı *Mezunân-i İdadîye İttihat ve Tefeyyüz Cemiyeti* idi. Kurucuları idadî (lise) mezunu öğrenciler idi ve amaçları yüksek okullara, özellikle de giriş sınavları çok sıkı olan, dönemin gözde okulu Mülkiye Mektebi'ne sınavsız girebilmektir. Örgüt bunu başardı...

İşte bu hareketin “elebaşısı” olan Ahmet Halit, Mülkiye Mektebi'nde öğrenci iken kendisinin Mercan İdadisi'nden Fransızca öğretmeni olan Zeki Beyin bir öğretmenler cemiyeti kurma yolundaki çalışmalarından haberdar olmuş, bu konuya da ilgi duymaya başlamıştır.

Ahmet Halit, Mekteb-i Mülkiye'den Ağustos 1911'de mezun olup da Mayıs 1912'de öğretmenlik mesleğine atılınca Aralık 1913'de İstanbul'da Emirgân ilkokul öğretmenlerinin kurmaya çalıştığı bir *Muallimler Derneği* için öncü olarak görev aldı. Bu dernek ilk toplantısını o tarihte yaptığı ve Nizamnamesini de yayımladığı halde resmen vücut bulamadı.

Ahmet Halit daha sonra, resmî kuruluşu 10 Mart 1918'de gerçekleşen *Muallimler Cemiyeti*'nin kuruluşu için çok çaba harcadı ve başkanı seçildi. Bu *Muallimler Cemiyeti*'nin amacı Nizamnamesinde şöyle belirtilmişti: “Muallimleri

yekdiğerine tanıtılmak ve onların ilmî, içtimaî, iktisadî ihtiyaçlarını ve mevki-i ihtiramlarını temine ve halkın irfanını yükseltmeye çalışılmak.” Bu ifadelerin günümüz Türkçesi şöyledir: “Öğretmenlerin birbirleriyle tanışmalarını sağlamak ve onların bilimsel, sosyal, ekonomik ihtiyaçlarını ve saygınlıklarını sağlamaya ve halkın kültürünü yükseltmeye çalışılmak.” Ahmet Halit Nizamname hazırlanırken özellikle “öğretmenlerin saygınlığını sağlamak” fikri üzerinde çok durulduğunu belirtir.

II. Meşrutiyet Döneminde Kurulan Diğer Öğretmen Örgütleri

Şu ana kadar üzerinde durduğumuzdan başka II. Meşrutiyet döneminde daha bir çok öğretmen örgütleri kurulmuştur. O dönemin gazete ve dergilerini tararken rastladığımız bazıları hakkında da kısa bilgiler sunmakla yetinelim:

a) Terakki-i Maarif ve İttihad-ı Muallimîn Cemiyeti

Haziran 1910'dan önce Bursa'da kurulmuştur. Cemiyet'in önemli etkinlikler göstermeye çalıştığı anlaşılıyor. Örneğin 2 Haziran 1326 (15 Haziran 1910) tarihli “*Memurîn*” (Memurlar) gazetesinde Cemiyet'in Mebusan Meclisi'ne çektiği bir telgrafı görüyoruz. Bu, adigeçen Cemiyet'in sendikal mücadelesine çok önemli bir örnektir. Telgrafı bugünkü dille aynen veriyoruz:

“Milletin ey saygıdeğer vekilleri! Millet'in o mukadderatı kürsüsünde geçen yıl Maarif Nazırının verdiği müphem bilgiler ile fasıldan fasıla geçiliyor. Nazır Bey mevcut öğretmenler ve boş bulunan kadrolar hakkında ayrıntılı bilgiler veriyor da mesleği terk eden öğretmenlerden ve bunun nedenlerinden hiç söz etmiyor. Hüseyin Cahit Beyin ve Artakış Efendinin dedikleri gibi, ihtiyaç araştırılmamış ve hedef belirlenmemişken, bu kadar müfettişin, müdürün atanması gereksiz değil midir? Teftiş, kuruluş ve düzenlemeden sonra olmaz mı? İşte bu tür müphem açıklamaların sonucu değil midir ki öğretim, önceki Abdülhamit dönemine rahmet okutacak derecede geriledi. Vatanın sevgili çocuklarının hayatlarının boşa gidişinden kim sorumlu olacak? Deneme yapma zamanı değildir. Öğretmenler sınıf sınıf ayrılarak maaşları millet'in vekilleri önünde belirlenmelidir. Çünkü öğretmenlik mesleğinde adaletsizlik hüküm sürüyor. Biz öğretmenler artık niteliksiz işçi (amele) ücretiyle çalışamayız. Açık ve meşru haklarımızı kanunlar çerçevesinde aramakta çaresiz kaldığımız için ilk önce yasama meclisinin dikkatini çekmek amacıyla bu dilekçeyi sunuyoruz. Maarif Nazırının bu dilekçeye vereceği inandırıcı cevabı bekliyoruz.”

Tanin gazetesinde çıkan bir habere göre, 1910 yılı Temmuz ayı içinde merkezi Bursa olan bu Cemiyet bir kongre toplamıştır. Bu tür kongrelerin, “toplanma hürriyeti”nin uygulaması olduğu için Meşrutiyet döneminde ülkemiz için çok yararlı olduğunu vurgulayan gazete Cemiyet'in Bursa ilkokul öğretmenlerinin örgütü olduğunu eklemektedir.

b) *Mahfel-i Muallimîn*

Önceki sayfalarda “Türkiye’de öğretmen örgütlenmesi tarihinin ortaya çıkarılması” başlığı altında bazı yazarların ilk öğretmen örgütünün 1911’de Edirne’de kurulan *Mahfel-i Muallimîn* olduğunu ileri sürdüklerini, ancak bunun doğru olmadığını açıklamıştık. Bu görüşü ilk ortaya atan N. Atuf Kansu’dur. O tarihlerde Edirne Öğretmen Okulu müdürü olan Kansu, bu örgütün de kurucuları arasında idi.

Yazarları arasında özellikle Edirne Öğretmen Okulu öğretmenlerinin yer aldığı ve bu kentte çıkan *Say ve Tetebbu* dergisinin Şubat 1911 tarihli 1. Sayısında bu örgütün tüzüğü yayımlanmıştır. 1. maddesinde “Edirne’de bulunan bütün Osmanlı muallimlerine küşâde (açık) olmak üzere bir *Mahfel-i Muallimîn* teşkil edilmiştir” denmekte ve 2. maddede amaçları şöyle gösterilmektedir: “Bilimsel ve fennî genel dersler vermek, gece dersleri açmak, köylere öğretmen yetiştirmek, yatılı ve gündüzlü özel ilkokullar açılması için çalışmak ve teşviklerde bulunmak suretiyle vatanın çıkarlarına hizmet etmek.” 3. maddeye göre, üyelik için ayda en az 5 kuruş ödenecektir. 4. maddeye göre, *Mahfel’in* seçimle gelen bir başkanı, bir kâtibi, bir muhasebecisi ve iki de üyeden oluşan bir yönetim kurulu vardır.

c) *Balkanlarda düzenlenen öğretmen kongreleri*

1909-1912 yılları arasında Varna, Selânik, Manastır, Üsküp kentlerinde kalabalık bir öğretmen kitesinin katılımıyla öğretmen kongrelerinin düzenlendiği görülür.

Örneğin, 1911 Haziranında Manastır’da on gün süren bir *Muallimler Kongresi* toplanmıştır. Bu kongrenin toplanmasında kentteki Öğretmen Okulu öğretmenlerinin etkisi büyük olmuştur. Kongrede öğretmenlere hizmetiçi eğitimleri için ders örnekleri gösterilmiş, çeşitli derslerin öğretiminde yeni yöntemler tanıtılmış, okullar ve bazı işyerleri gezilmiş, sergiler açılmıştır, vs.

1912 Haziran sonlarında yine Manastır ve Üsküp kentlerinde *Muallimler Kongreleri* düzenlenmiştir.

Tüm bu kongrelerde öğretmen örgütlenmesi konusunun ne ölçüde ele alındığı şimdilik iyi bilinmiyorsa da, bu tür kongre ve toplantıların hizmetiçi eğitim işlevi gördüğü, öğretmenlerde meslek bilincini güçlendirdiği, onlarda kitle halinde etkinlikte bulunmak fikrini geliştirdiği, sonuçta bir örgütlenme ihtiyacını ortaya çıkardığı kesindir. Bu kongrelerin Ekim 1912’de başlayan ve tüm Balkan topraklarının kaybı ile sonuçlanan Balkan Savaşlarından az önce düzenlenmesi hem anlamlıdır, hem de onların gelişip önemli sonuçlar verememesinin nedenidir.⁸

⁸ Yahya Akyüz, “Doksanıncı Yılında Balkan Savaşlarına İlişkin Öğretmen ve Öğrencilerimiz Neleri Bilmeli?” *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Aralık 2002, Sayı 34, s.19-24.

ç) *Muallimler Yurdu*

1913 sonlarında Bursa'da *Muallimler Yurdu* adıyla bir örgüt kurulmuştur. Bu girişimde o tarihte Bursa Öğretmen Okulu müdürü bulunan Ethem Nejat'ın öncülüğü olmuştur sanıyoruz. *Yeni Fikir* dergisi, Ocak 1914 tarihli 10. Sayısında şu bilgiyi veriyor:

“Bursa muallimleri bazı girişimci ve vatanperver arkadaşların teşviki ile bir *Muallimler Yurdu* açtılar. Amaç şudur: Muallimleri aynı fikir ve aynı millî amaçla birleştirmek, öğretim biçiminde bir birlik sağlamak, muallimleri eğitimdeki bilimsel gelişmelerden sohbet ya da tartışma yoluyla haberdar etmek, özellikle muallimleri kahvehane hayatından çekip kurtarmak. Pek çok muallimlerimiz okuldaki işlerini bitirir bitirmez hemen aceleyle kahvehanelere koşarlar, halkın önünde kahve ve nargile içer, hatta tavla vs. oynarlardı. Bu sadece Bursa'da değil, her yerde böyleydi. Şükürler olsun *Muallimler Yurdu* onları bu miskin hayattan kurtaracaktır. *Muallimler Yurdu* her zaman açık bulunacak, bütün gazete ve dergilere abone olacak, hatta muallimleri kahvehanelere gitmekten vazgeçirmek için kahve, çay ve nargile de bulunduracaktır.” Bu örgütün onursal başkanlığını Vali prens Abbas Halim Paşa kabul etmişti. Örgütün adı bazen *Muallim Yurdu* olarak da geçmektedir.

d) *Millî Tâlim ve Terbiye Cemiyeti*

21 Nisan 1916'da İstanbul'da kurulan bu cemiyetin asıl amacı millî eğitimi, eğitimde vahdeti (birliği) sağlamak, Türklerin kendilerine güven duygularını ve bilinçlerini uyandırmak, eğitimin yalnızca bilim yönüyle uğraşmaktır. Bu cemiyetin öğretmenlerin haklarını savunmak, dayanışmalarını sağlamak gibi bir amacı görülüyorsa da cemiyetin savunduğu fikir özünde bu amaca yabancı değildir. Cemiyet Eylül 1916'dan itibaren *Millî Tâlim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası* adıyla bir dergi de çıkarmıştır. Dergide dönemin önemli eğitimci ve aydınlarının yazıları yayımlanmıştır.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

İncelememizin sonunda, Türkiye'de öğretmen örgütlenmesinin 1908'de doğuşundan 1918'e kadar olan II. Meşrutiyet dönemindeki gelişmesine ve etkinliklerine bakıldığında başlıca şu değerlendirmeler yapılabilir:

1. Öğretmenler ilk kez 1908'de bir meslek örgütü kurmuşlardır. Bu gelişme, 1908'de II. Meşrutiyetin ilânı ile beraber özgürlükçü bir siyasal ortamın gelmesi sayesinde mümkün olmuştur.

2. Türkiye'de öğretmen örgütlenmesi günümüzde (2009) yüzbirinci yılında olmakla beraber, kimi Batı ülkelerine göre oldukça geç bir tarihte ortaya çıkmıştır. Örneğin Fransa'da ilk kez öğretmen örgütlerinin ortaya çıkışı 1831'e kadar gider. İki ülke arasındaki bu açıdan fark, kuşkusuz iki toplumun farklı sosyal yapısı, sanayi ve gelişmişlik düzeyinden vs. ileri gelmiştir.

3. Örgütler, öğretmenlerin ekonomik vs. haklarını savunurken yayın organlarında ya da basında hükümete karşı zaman zaman sert suçlamalarda bulunmuşlardır. Örneğin, *Cemiyet-i Muallimîn*'in yayın organı olan *Mir'at-i Maarif*'te ilginç ve önemli yazılar yayımlanmıştır.

4. Örgütler öğretmen sorunlarının çözümünde kısmî başarılar göstermişlerdir. Örneğin ilk öğretmen örgütü olan *Encümen-i Muallimîn* öğretmen maaşlarının artırılmasını, öğretmenlerin atanma ve tayinlerinin örgüt tarafından düzenlenen kıdem-ehliyet listelerine göre yapılmasını sağlamış, ayrıca, öğretmenliğin kendine özgü bir meslek olduğu fikrini yerleştirmek için çaba harcamış, kısmen de başarılı olmuştur.

5. Örgütler sadece öğretmenlerin haklarını savunmadılar. Ülkenin eğitim ve bazı siyasî sorunlarını da ele aldılar. Bunun asla yadırganacak bir tarafı yoktur. Çünkü örgütçülük sadece üyelerinin çeşitli haklarını kavga ve mücadele ile almaya çalışmak değildir. Özellikle öğretmen örgütlerinin ülkeye karşı sorumluluk ve görevlerinin de olduğu bir gerçektir.

Bu çerçevede içinde örneğin *Cemiyet-i Muallimîn*'in başkanı Zeki Beyin Maarif Nezaretine verdiği 28 Aralık 1908 tarihli mektup-dilekçede şu önerileri dile getirmesi çok yerindedir ve asla bir öğretmen örgütünün uğraşması gerekmeyen konular değildir:

a) İlköğretimin yaygınlaştırılması eğitim politikasının mihranı olmalı, bunun için devletin eğitim bütçesinin en büyük kısmı ilköğretime ayrılmalıdır.

b) Eğitim hizmetleri belli ölçülerde paralı olmalı, ancak fakir öğrenciler ile öğretmen okulu öğrencilerinden ücret alınmamalıdır.

c) Öğretmen maaşları “adalet” kuralına göre belirlenmelidir.

ç) *Cemiyet-i Muallimîn* Avrupa’da bazı bilim kuruluşları ile ilişkiye geçerek “Osmanlılar Batı medeniyetine girmeye kabiliyetli değildir” şeklinde Avrupa’da “yaygın olan kanıyı” değiştirmeye çalışacaktır.

Cemiyet-i Muallimîn'in bu son amacında yadırganacak bir şey olabilir mi? Bu amaç, acaba Zeki Beyin sadece Avrupa ile yakın teması sonucu mu benimsenmiştir? Bu konuda kanımızca asıl belirleyici neden başkadır ve metin içinde de vurguladığımız gibi şöyledir:

Avrupa’nın Osmanlılara, genel olarak Türklere ve Müslümanlara ilişkin olumsuz, küçültücü bir tutumu vardır. Osmanlı aydınları bu tutumdan her zaman eziklik duymuşlardır. İşte Zeki Bey, millî ve vatanperverlik duyguları çok güçlü bir aydın olarak, *Cemiyet-i Muallimîn*'in başkanı da olunca, bu konuda bir *örgüt* olarak daha etkin çalışılabileceğini, Avrupa kamuoyunu daha çok etkileyebilecek aydınlatma faaliyetlerine girişebileceğini düşünmüş ve böyle bir amaç da belirlemiştir. Bu son derece takdire şayan bir amaçtır. Üstelik Zeki Bey Avrupa’nın Osmanlılara ilişkin olumsuz tutumunu belirtirken, eski tarihlerden

günümüze kadar gelen bir sorunu da dile getirmektedir. Nitekim bugün de ülkemizin hükümetleri ve aydınları önünde böyle olumsuz bir bakış açısını değiştirme görevi yok mudur?

Özetle, Zeki Beyin başkanlığında *Cemiyet-i Muallimîn*'in böyle bir amaç gütmelerini Avrupa kamuoyunun Türklere ilişkin olumsuz tutumunu değiştirme ve bu alanda bir "Türk lobisi" oluşturma çalışması olarak değerlendirmek gerektiği kanısındayız.

6. Türkiye'de ilk kurulan öğretmen örgütü olan *Encümen-i Muallimîn*'in yönetim kadrolarında Eğitim Bakanlığının resmî üst düzey yöneticilerinin bulunmasının eleştirilmesi ve bu durumun ilgililerce anlayışla karşılanması da önemli bir olaydır.

*

Türkiye'de öğretmen örgütlenmesinin ilk on yılını (1908-1918) kapsayan bu incelememize ilişkin daha başka değerlendirmeler yapıp başka ana fikirler de çıkarılabilir. Onları da okuyucularımıza bırakıyoruz.

Kaynakça

- AKYÜZ, Yahya, “Türkiye’de İlk Öğretmen Kuruluşları Hakkında Orijinal Bir Belge İle Unutulmuş Bir Kaynak”, *Ankara Üniversitesi Eğitim (Bilimleri) Fakültesi Dergisi*, 1970, C.3, Sayı 1-4, s.109-119.
- AKYÜZ, Yahya, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)*, Ankara 1978.
- AKYÜZ, Yahya, *Öğretmen Örgütlenmesi (Türkiye, Fransa, İsviçre’de ve Uluslararası Düzeyde – Kuruluşlar, Etkinlikler, Sorunlar)*, Ankara 1980.
- AKYÜZ, Yahya, “Maarif Nazırı Haşim Paşa İle İlgili Orijinal Bir Belge ve Bazı Eğitimsel Görüşler, Sorunlar”, *Bellekten*, Temmuz 1981, C. XLV/2, Sayı 179, s.205-213.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2009)*, Ankara 2009, 14. Baskı.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara 1988, 2. Baskı.
- AKYÜZ, Yahya, “Türk Kurtuluş Savaşına Ginceye Kadar Fransa’da Türk ve Türkiye İmajı”, *X. Türk Tarih Kongresi’nde sunulan bildiri*, Ankara 1994, s.2649-2662.
- AKYÜZ, Yahya, “Doksanıncı Yılında Balkan Savaşlarına İlişkin Öğretmen ve Öğrencilerimiz Neleri Bilmeli?” *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Aralık 2002, Sayı 34, s.19-24.
- ALTUNYA, Niyazi, *Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesi (1908-1998)*, Ankara 1998.
- ALTUNYA, Niyazi, *Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesi (1908-2008)*, Ankara, 2008, 2. Baskı.
- ÇANKAYA, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-1970, 7 C.
- ERGÜN, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara 1982.
- ERGÜN, Mustafa, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996.
- GÖLDAŞ, İsmail, *Millî Kurtuluş Savaşında Öğretmenler*, İstanbul 1981.
- “İKİNCİ MEŞRUTİYETTEN Günümüze Kadar Siyasî Cinayetler”, *Tarih Konuşuyor*, Mart 1965, C. 3, Sayı 14, s.1109-1113 ve 1173.
- MUALLİMLER CEMİYETİ 335-919 *Senesi Heyet-i Umumiye Risalesi*, İstanbul 2 Mayıs 335-919, s.23-25.
- NURDOĞAN, Arzu M., “Türkiye’de Öğretmenlik Mesleğinde Sosyal Dayanışma Fikrinin Doğuşu: Muallim Cemiyetleri (1908-1914)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Güz 2007, Sayı 17, s.65-82.
- ORHAN, Ahmet, *Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Örgütlenmesi ve Hukukî Dayanakları (1923-1980)*, İstanbul 2001.
- TÜRK Millî Eğitim Sistemi ve Lüleburgazlı Maarif Nazırı Emrullah Efendi (Ulusal Sempozyum: 9 Ekim 2004), Lüleburgaz 2006.
- UYGUN, Selçuk, “Öğretmen Örgütleri ve Çanakkale Muallimler Birliği”, *Çağdaş Eğitim*, Nisan 2009, Sayı 363, s.18-25.
- YAŞAROĞLU, Ahmet Halit, “Meşrutiyetten Sonra İlk Talebe Cemiyeti-İlk Muallimler Cemiyeti”, *Öğretmen*, Kasım 1949, C.3, Sayı 25, s.8-9 ve Aralık 1949, C.3, Sayı 26, s.8-9.
- ZEKİ BEYİN mektup dilekçesinin arşiv kaydı: BOA, MF. VRK, Dosya No 27, Gömlek Sıra No 86, Tarihi 1326 Z 4.

Öğretmen Örgütlenmesi İle İlgili Belgeler

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM FAKÜLTESİ DERGİSİ 1970

Cilt : 3

No. 1 — 4

TÜRKİYE'DE İLK ÖĞRETMEN KURULUŞLARI HAKKINDA ORJİNAL BİR BELGE İLE UNUTULMUŞ BİR KAYNAK

Asistan Dr. Yahya AKYÜZ (*)

Yurdumuzda öğretmen teşekkülleri ilk defa ne zaman, nerede kurulmuştur? Kurucuları kimlerdir? Teşekküllerin adları, amaçları nedir? Etkileri ne olmuştur? Eğitim ve kültür tarihimiz bakımından bu soruların önemi açıktır. Fakat, beş ciltlik Türkiye Maarif Tarihi adlı eserinde Osman Ergin bu konuya yer vermez. Nafi Atuf Kansu ve onu zikreden İsmail Hakkı Tonguç ise «muallimler arasında ilk teşekkül 1911'de Edirne'de Mahfel-i Muallimin olmuştur» demekle yetinirler(1).

Oysa, mülga Maarif Nezareti Arşivindeki bir belge bize ilk öğretmen kuruluşları ve bu kuruluşların uğraştıkları meseleler hakkında ayrıntılı bilgiler verdiği gibi, Kansu ve Tonguç'un ileri sürdükleri tarihi daha da geriye götürmektedir. Öte yandan, araştırmacıların gözünden kaçtığını sandığımız basılı eski bir kaynak da bu bilgileri tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Okuyucu, bu belgeleri gördükten sonra ilk öğretmen cemiyetleri ile bu günkü öğretmen kuruluşlarının uğraştığı konular arasında ilginç bir karşılaştırmaya kendiliğinden gidebilecektir.

I — İLK ÖĞRETMEN CEMİYETLERİ HAKKINDA ORJİNAL BİR BELGE

1908 Meşrutiyetinin getirdiği hürriyet havası, siyasî, meslekî bir çok cemiyetin mantar gibi türemesine yol açmış, bu arada öğretmenler de bazı meslekî teşekküller kurmuşlardır. Adı geçen ar-

(*) Eğitim Fakültesi Eğitim Sosyolojisi Kürsüsü Asistanı.

(1) Nafi Atuf (Kansu), Türkiye Maarif Tarihi, İkinci Kitap, İstanbul, 1932, s. 111.

İsmail Hakkı Tonguç, İlk Öğretim Kavramı İstanbul, 1946, s. 187.

BELGE 1. Öğretmen örgütlenmesine ilişkin 1970'te yaptığımız yayının ilk iki sayfası (dipnotu 2'de belgeyi Kâmil SU'nun bulduğu ve bize verdiği belirtilmiştir).

(BELGE 1'in devamı)

110

DR. YAHYA AKYÜZ

şiv belgesinden anlaşıldığına göre (2), bizde ilk öğretmen örgütü Darülmüminin ve Darülmüallimin mezunlarının Temmuz 1908 İnkılabından hemen sonra İstanbul'da kurdukları Encümen-i Muallimîn'dir. Bu teşebbüsten çok az bir zaman sonra, yine İstanbul'da, idadî, rüşti ve iptidai okulların öğretmenleri Muhafaza-i Hukuk-u Muallimîn Cemiyeti adında ikinci bir cemiyet kurmuşlardır. Bu ikincinin amacı, adından da anlaşılacağı gibi, «Öğretmenlerin haklarını savunmak» ve belgede yazıldığına göre halk arasında «eğitimin yayılmasını sağlamak» tır. Muhafaza-i Hukuk-u Muallimîn Cemiyeti'nin başkanlığına Zeki Bey adında bir öğretmen getirilmiştir. Başka bir kaynaktan öğrendiğimize göre Zeki Bey, Mercan İdadisi Fransızca öğretmenidir (3). Onun kişiliği hakkında «unutulmuş kaynak» dediğimiz ikinci belgede daha fazla bilgi bulunmaktadır. Yine aynı yılın sonlarına doğru, bu cemiyet ile Encümen-i Muallimîn genel bir toplantı yaparak Cemiyet-i Muallimîn adı altında birleşmişler ve başkanlığa yine Zeki Beyi seçmişlerdir. İşte aşağıda yayınladığımız birinci belge Zeki Beyin 15 Kânunuevvel 324 (28 Aralık 1908) tarihinde, Cemiyet-i Muallimîn'nin başkanı sıfatıyla yeni Maarif Nazırı Vekili olan Abdurrahman Şeref Beye gönderdiği bir mektuptur.

Zeki Bey bu mektubunda Cemiyet-i Muallimîn talimatnamesinin basılmakta olduğunu, yakında Nezarete gönderileceğini söylemekte ve kuruluşun amacını şöyle özetlemektedir: Meşrutiyet ve Hürriyet devrine lâyık şekilde genel eğitimin yurttan yayılmasını sağlamaya çalışmak ve bu alanda Nezarete yardımcı olmak. Bundan başka, Cemiyet-i Muallimîn'in Avrupa'daki bazı ilmi kuruluşlarla temasa geçeceği belirtilmektedir. Hattâ, Zeki Beyin Avrupa'da tanıdığı bazı profesörler ve ileri gelen kişiler şimdiden cemiyetin fahrî üyeliğine seçilmek hususunda isteklidirler. Avrupa'daki ilim ve öğretim çevreleri ile kurulacak bu tür ilişkiler, Zeki Beye göre, Osmanlı ilim adamlarının Avrupa'da tanınmasına yardım edeceği gibi, «Osmanlılar Batı medeniyetine girmeye kabiliyetli değildir» şeklinde Avrupa'da yaygın olan genel kanıyı da değiştirebilecektir...

Mektubunun diğer kısımlarında Zeki Bey on bir madde halinde Cemiyet-i Muallimîn'in bazı görüşlerini Nazırı Vekiline bildirmek-

-
- (2) Bu belgeye Arşivde sayın Kâmil SU rastlamıştır. Bana bir nüshasını yazıp verdiği için kendisine teşekkür ederim.
 (3) Muallim Ahmet Halit Yaşaroğlu, Konferanslar, Bilgi, 1 Mayıs 1950, Sayı 37, Cilt 4, s. 6.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM FAKÜLTESİ YAYINLARI NO : 86

ÖĞRETMEN ÖRGÜTLENMESİ

Türkiye, Fransa, İsviçre'de ve Uluslararası Düzeyde

**KURULUŞLAR
ETKİNLİKLER
SORUNLAR**

Doç. Dr. Yahya Akyüz

Ankara, 1980

BELGE 2.

Lehrerorganisationen im internationalen Vergleich

Wer an internationalen Kongressen teilnimmt, wird bald gewahr, wie verschieden organisiert und geführt die Lehrerorganisationen sind. Auskunft gibt u.ä. ein Verzeichnis des Weltverbandes der Lehrerorganisationen (WCOTP/CMOPE), dem auch der SLV angehört. Nachfolgend einige Resultate, wie sie ein Vergleich eines türkischen Bildungswissenschaftlers ergeben hat:

Die Studie von Dr. Akyüz* kommt zu einigen allgemein interessierenden Schlussfolgerungen:

- Der Aufbau und die innere Struktur der Lehrerorganisationen tragen den Stempel des politisch-administrativen Systems des betreffenden Landes. So haben die Lehrerorganisationen in der Türkei und in Frankreich eine *zentralistische*, in der Schweiz eine *föderalistische* Struktur.
- In den untersuchten Organisationen tragen vor allem Männer die Verantwortung, trotz der überwältigenden Mehrheit von Mitgliedern weiblichen Geschlechts, vor allem in Frankreich und der Schweiz. *Fast scheint es, als ob in der Lehrerschaft die Gewerkschaftsarbeit ein Vorrecht der Männer sei!*
- In den linksgerichteten Organisationen gibt es viele verschiedene politische Strömungen, während die rechts gerichteten einheitlicher sind. So sind zum Beispiel die FEN in Frankreich und die TÖB-DER in der Türkei von Auseinandersetzungen im Innern zerrissen. Nicht selten führen diese internen Konflikte in der Türkei zu *Spaltungen, die der Organisation enorm schaden, und, was noch schlimmer ist, den ganzen Berufsstand in Mitleidenschaft ziehen.*

- Das *Interesse der Mitglieder an der Verbandstätigkeit* ist in der Türkei grösser als in der Schweiz oder in Frankreich. Da diese Verbände (zurzeit) weniger Probleme haben, sind die Mitglieder an der Vereinstätigkeit weniger interessiert!

Das Verhältnis der einzelnen Verbände mit ihren *Behörden* ist aufschlussreich:

- In Frankreich und in der Schweiz sind die Verbindungen eng, werden regelmässig aufgenommen und sind in offiziellen Texten vorgesehen. In der Türkei ist das nicht so. Dort hängt es allein vom politischen Standort der Organisation ab, ob die Behörden mit ihr in Verbindung treten oder nicht. Das begünstigt *willkürliche* Beziehungen.

Der Verfasser der vergleichenden Studie meint, *auch das französische und das schweizerische Modell lasse zu wünschen übrig, da darin die Rolle der Lehrerorganisationen nur eine beratende ist. Man könnte sich ein anderes, fortschrittlicheres und demokratischeres Modell vorstellen, in dem die Verbände in Zusammenarbeit mit den Behörden die Entscheide erarbeiten.*

Der SLV vertritt auch Ihre Sache

* Dr. Yahya Akyüz: Les organisations d'enseignants en Turquie, en France, en Suisse et à l'échelon international

BELGE 3.

Zürich'te yayımlanan *Schweizerische Lehrerzeitung* (İsviçre Öğretmenler Dergisi)'da *Öğretmen Örgütlenmesi* başlıklı kitabımızla ilgili çıkan bir yazı (22.01.1981, SLZ 4, s.96) (Kitapta vardığımız sonuçların bir kısmı özetlenmiş, özellikle de öğretmen örgütlerinin öğretmen sorunları ile ilgili resmî kararlara katılmasını önerdiğimiz model vurgulanmıştır).



BELGE 4. Kâmil SU

KAMİL SU

Gene, Başvuru ve Çalışkan Meslektaşları saygı
Yahya Akyüz'e en iyi dileklerle

16. Ekim 1981

Kamil Su

**SEVR ANTLAŞMASI
V E
AYDIN (İZMİR) VİLAYETİ**



**KÜLTÜR BAKANLIĞI
YAYINLARI**

**KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI : 464
KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 5**



BELGE 6. Zeki Bey

Bu fotoğraf, incelememizde adı geçen iki kaynakta yer almaktadır:

1. *Tarih Konuşuyor*, Mart 1965, C.3, Sayı 14.
2. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 1968-1969, C.3.

Handwritten header in Arabic script, likely a religious or educational invocation.

Handwritten title or introductory sentence in Arabic script.

Main body of handwritten text in Arabic script, consisting of several paragraphs. The text appears to be a formal letter or a report, containing various points and details. The script is dense and covers most of the page.

BELGE 7.

Cemiyet-i Muallimin'in başkanı Zeki Beyin 28 Aralık 1908 tarihli olarak Maarif Nazırı Vekili Abdurrahman Şeref Beye sunduğu kendi el yazısıyla mektup-dilekçesi

مخافة المحو بملكيه
صحيه
عدد
تاريخه

عز وصالوا انتم هم صهرتكم
دارالفنونه دارالمعلمه ماده تاليفه مركز اشرافه اوتاره تشكيل الرتباه الجمله تعليميه
ايه مخافة محو سند ملكيه ونشر مصارف تا صبه مقبوله درصاحبته موجوده بيه ايداره واداره
اتيه رسنه وارده ايداره مركزه ويروط ايصوريه مقبوله بكتاب ابتدائيه ودرغينه معلمه
ظرفنده اجتماع محرمه عقديه رياسته عاقرانه ماده مؤخره تشكيل ايداره مخافه محو سند ملكيه
صحيه بركه يله سران علم الاطلاقه «جسيت معلميه» ناسي التدره اساسه برصحت
تلكي ايداره ب. در دست طبع اولدانه نعلماناسيه ده خريتا تقديم فثله عقده
برصحت معلميه مضد ددر منزه صلب وحرصه لاجيه درودنده معارضه كالجمله بكمميه سرور
نعميه خريته اولسكه تخا اداره كجه معارضه صبرا بر ركن معاويت اولقندر. لوضدتي
بالفصه ذات عالي استاد اريسيله تقدير يورا عقدر. جمعيت منكره اجنه دريفناري
ايه مساعيه كبريه ملكيه وادعا تحميديه طائيفه نقيه بدو اولقندر
اجابت جمعيت خريه اعضالفيه اغب اولقندنه بمثل اريب عام وداننده
اودوا مركز منته سنده بكنه وبرصوبته عمالملك منته خاضره قبوله استداره
اريدنه بولنده مصله اولسكه اصله مند دست فقائ بونت استاد اريسيله
صافتي محرمه صله ده راي وخبريه لدره ووقت ومعلومايدنه استاده اولقندر
توزيع اولقندنه خوصه ده راي وخبريه لدره ووقت ومعلومايدنه استاده اولقندر
اداره ملكيه جمعيت من اترانه خارج براطكاستي جمعيتك روكي نذره سنه تاء
محصه ايسورم. خلق عاليدينه (18 كرمه ثانيه 1911 تاختمه. تقدم ايداره مخافه
مخافه محو سند ملكيه جمعيت استراماناسيه بعد التدقيق حوال اعطاه بويره منبه
مخافه محو سند ملكيه جمعيتك ده دستري اولقندر ده. ايسله اولسكه بيله ترتيب
ايه حوز بركه مصله بلكيه ره خريته جليله ملو در اعاده ايسله اولسكه استماله صرف
معارف بويره ده اعضايبان ملكه وقاعدت عمالملك مخافه اسبلك استماله صرف
ارناجه بويره ده اعضايبان ملكه وقاعدت عمالملك مخافه اسبلك استماله صرف
صحت بولسكه اقتدرده رجا ايداره فرصات نظر رضاميرنه مصه ايداره
1- تحصيل ايسلك مع واج صيله تروسميه تا صبه اسمه معارفي بويره بركه ان
ايده كتابي اشغال اولقندر. 2- معارف محرمه قيدنده خارج قباله واداره
تاريخه برصحت صخره ديه اولقندر. خيل عالي معارفي بولنده بولنده ايلقندر.

BELGE 8.

Cemiyet-i Muallimin'in başkanı Zeki Beyin 28 Aralık 1908 tarihli olarak Maarif Nazırı Vekili Abdurrahman Şeref Bey'e sunduğu mektup-dilekçesinin Kâmil Su tarafından kendi el yazısıyla çıkarılan ve bize verilen örneği

(BELGE 8'in devamı)

فرانسه ده معارف یوردوسون اوندن بیری ایتراییه و انجمن اوندن یاریمی عالییه
 قاسو لهدر - ۶- معنیه احوالینک نسیته یوردونن امکانیه یاریمه عدالت قاسوسنی
 سوته هر ریه کیهن حقنه حافظه ایلمیر - ۷- فرانسه کی یوردوسنی اینه یوردوس
 لیا اولام بیهولوت اعداد معانک صلاوتلرک قناس اولدورننه بک امیرا حیات
 اکتفه اولنه نظر بوردوخ در سادات اعدادی مدولرتنه شه اولتر و ظنه
 اعدادی مدولرتنه شه بیه غروسه آتیر - ۵- دالمسینه متسا اولمجه اوندن
 یوردونکی مدولرتنه اینه صفا اعیانیه شه قرقر و لریمه نروسه ایلمیر
 ۶- یوردن جدید یه میدا اولمیه ائیده نروسه ایلمیر و ققنه مدولرتنه قیود
 و شرط جدیدی خننه اتسا ایلمیر - ۷- اعلا اید اولون و لریلرک اولنه
 مهته منافعه بیری یافینک داها نفسه معافه ضمیمه اید یوردونن قوسنامه
 صفا ایلمیر داها سره ایلمیر بیدوا - ۸- دات اعداد ایلمیر (اتمام و بیلونا
 و تصدیقنامه عریلر کی) - ۸- طرک معافه مهته حلالیه ترکی اید حایملان
 ملییه تقایم اتمام بیره اوانی صورتیه یوراده معادته قوسنه ده بولمکی -
 ۹- حایملان ملییه یه یقدا ایلمیر بولنه ولایتیه قیل عالی فخریه اولجود اوندن بیه
 جریه معاولرکی - ۱۰- معادن ارا لره حیات اولمسه لکجه برده لایمکی
 دریمه ایلمیر - ۱۱- قزیه ملییه کله مهته ته اینه ویریه اهوره بیه لرایه
 ولایت اوندن لایم کی قوسنه معادته قوسنه ده میناقینک قاسم اکتلمی رسالت
 اعدادی و بیه ولایتی قوسنه معادته قوسنه ده بیه ایلمیر - یورد ولایت
 قالدیه اولامه بیه ده قوسنه ایلمیر - ارا لره حیات اولمسه لکجه برده لایمکی
 معنده آتیه انتظام ارایمیه د اصول تدریک تعیمی و لیب کتایم اتمای
 سار کی معاد حقنه بی لری قوسنه معافه بولنه حایملان صفت معایت
 احوال معافه معافه نه قوسنه؟ صفت یوردون ایلمیر ارا لره حیات اولمسه لکجه
 اوندن معافه ارا لره حیات اولمسه لکجه برده لایمکی - ۱۵- کانونه اولمسه لکجه
 معافه معافه بیلمی
 قزیه

جاقیه
 قزیه
 معافه

لایمکی بیه ! ملنا معافه نظایم ایتلوی

Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti

Adet
Hususi

Maarif-i Umumiye Nazır Vekili Atufetlu Abdurrahman Şeref Beyefendi
Hazretlerine

Atufetlu Efendim Hazretleri

Darülfünûn ve Darülmuallimîn mezunlarından mürekkep olmak üzere teşkil olunan Encümen-i Muallimîn ile muhafaza-i hukuk-ı muallimîn ve neşr-i maarifi temin maksadıyla Dersaadet'te mevcut yedi İdadî ve on altı Rüşdî ve on iki merkeze merbut üç yüzü müteceviz mekâtib-i iptidaiye ve vakfiye muallimleri tarafından içtima-ı umumî akdiyle riyaset-i âcizanemde muahharan teşkil edilen Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti bu kere birleşerek alelittak "Cemiyet-i Muallimîn" namı tahtında esaslı bir cemiyet teşkil edildi. Derdest-i tab bulunan Talimatnamesi de kariben takdim kılınacaktır.

Bu Cemiyet-i Muallimîn'in maksadı devr-i meşrutiyet ve hürriyete lâıyk surette maarif-i umumiyenin neşr ve tamimine hizmet olmasına nazaran idare-i umumiye-i maarife cidden bir rükn-i muavenet olmaktır. Bu hizmeti bilhassa zat-ı âli-i üstad-ı ekremîleri takdir buyuracaklardır. Cemiyet-i mezkûr ecnebî Darülfünûnları ile münasebâta girişeceğinden ve daha şimdiden tanıdığım bazı profesörlerle muteberân-ı ecanip Cemiyet'in fahrî azalığına râgıp olduklarından Osmanlı erbab-ı ilm ve danışinin Avrupa merâkiz-i medeniyesinde bilinmesine ve bu suretle Osmanlıların medeniyet-i hâzırayı kabule istidadı olmadığı yolunda hasıl olmuş olan köhne zehapların tashihine de çalışacaktır.

BELGE 9.

Cemiyet-i Muallimîn'in başkanı Zeki Beyin 28 Aralık 1908 tarihli olarak
Maarif Nazır Vekili
Abdurrahman Şeref Beye sunduğu mektup-dilekçesinin aynen okunuş metni (Y. Akyüz)

(BELGE 9'un devamı)

Maarif-i umumiye-i milletin ıslahının dest-i fezâil-i peyvest-i üstad-ı ekremîlerine tevdi olunduğu şu sırada re'y ve tecrübelerinden ve vukûf ve malûmatlarından istifade edilmek üzere Muallimîn Cemiyeti'nin müzakerattan hariç bırakılmamasını Cemiyet'in dünkü müzakeresine binaen arz ediyorum. Selef-i âlilerine 18 Teşrinsani 324 tarihinde takdim edilen Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti'nin istirhamnamesine badettetik cevap ita buyurulacağı mev'ud iken henüz bunun vech-i telâkkisine de destres olunamadı.

Maarif bütçesinin hazine-i celîle-i maliyeden iade edilmiş olmasıyla yeniden tertip olunacak bütçede ihtiyacat-ı memleketin ve kaide-i adaletin muhafazası esbabının istikmaline sarf-ı himmet buyurulmasını Cemiyet efendimizden rica eyler ve hususat-ı âtiyeyi nazar-ı dikkat-i aliyelerine arz eder:

1- Tahsil-i iptidâin pek vâsi miyasta neşr-ü tamimini temin için maarif bütçesinin en mühim kısmını iptidaiye mekâtibi işgal eylemelidir. 2- Maarif-i umumiye kaydından hariç kalan ve daha ziyade bir sanat-ı mahsusa demek olan tahsil-i âli masarufı mümkün mertebe taklil olunmalıdır. Fransa'da maarif bütçesinin onda yedisi iptidaiyeye ve ancak onda yarımı âliye karşılıktır. 3- Muallimîn ücûrâtının tayininde bütçenin imkânıyla beraber adalet kaidesini seviyyeten her derece-i tahsil hakkında muhafaza etmelidir. 4- Fransa gibi bütçesi iki yüz milyon lira olan bir hükümet, İdadî ve Âli müdavimlerinin neharî olanlarından pek ağır ücûrât almakta olmasına nazaran bizde dahi Dersaadet İdadî müdavimlerinden şehri onar ve taşra İdadî müdavimlerinden şehri beşer kuruluş alınması. 5- Darülmualimîn müstesna olmak üzere tahsil-i âli müdavimlerinden iki sınıf itibariyle şehri kırkar ve yirmişer kuruluş alınmalıdır. 6- Bunlar şimdilik birer mebde olup âtidede tedricen tezyit edilmeli ve fukarâ-yı müdavimîn kuyût ve şurût-ı ciddiye tahtında istisna edilmelidir. 7- A'şar ile emlâk vergilerinden alınan hisse-i menâfiden yirmi paranın daha hisse-i maarife zammı ile bu hissenin kırk paraya çıkarılması ve daha sehlüttahsil diğer varidat ihdas edilmelidir (imtihan ve diploma ve tasdikname harçları gibi). 8- Taşra maarif hissesinin mahallerine terki ile hasılat-ı mahalliyesi kifayet etmeyen yerlere avans suretiyle buradan muavenet-i muvakkatede bulunulması. 9- Hasılât-ı mahalliyesi bir miktarcığı bulan vilâyâttan tahsil-i âli hissesi olmak üzere birer cüz'i hisseler alınması. 10- Maarif idareleri meccani olarak hiçbir yerde leyli mektep deruhte etmemelidir. 11- Hazine-i milliyeden gelecek sene için verilecek üç yüz bin liradan vilâyâta ikrazı lazımgelen hisse-i muavenet-i

(BELGE 9'un devamı)

muvakkateden mütebâkisinin kısm-ı âzamı Dersaadet idadî ve rüşdî ve iptidâî mekteplerine karşılık tutulması lazımdır. Bu üç yüz bin liradan merkeze kalacak olan paradan tahsil-i âli için de bir hisse-i musibe ayrılmalıdır. Bu da vilâyât-ı müsmireden ... ayrılacak hisse nisbetinde olmalıdır.

Mekâtibin temin-i intizam-ı idaresi ve usûl-i tedrisin ta'dili ve mektep kitaplarının intihabı vesaire gibi mevad hakkında peyderpey huzur-ı âlilerine maruzatta bulunacak olan Cemiyet-i Muallimîn'in işbu mütâlaât-ı âcizanesine atf-ı mürüvvet buyrulur ise muallimîn ilelebet minnettar olacaktır. Olbabda emr-ü ferman hazret-i menlehül emrindir.

15 Kânun-ı evvel 324

Cemiyet-i Muallimîn Reisi

Zeki

(Mühür)

Muhafaza-i

Hukuk-ı Muallimîn

Cemiyeti

Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti

Adet

Hususi

Maarif-i Umumiye Nazırı Vekili Şefkatli Abdurrahman Şeref Beyefendi
Hazretlerine

Şefkatli Efendim Hazretleri

Darülfünûn (Üniversite) ve Darümuallimîn (erkek öğretmen okulu) mezunlarından kurulan Encümen-i Muallimîn ile öğretmenlerin haklarını korumak ve eğitimin yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla İstanbul'da mevcut yedi lise ve on altı orta okul ve on iki merkeze bağlı üç yüzden fazla ilkokul ve vakıf okulları öğretmenleri tarafından genel bir toplantı yapılarak benim âcizane başkanlığında sonradan kurulan Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti şimdi birleşerek "Cemiyet-i Muallimîn" adı ile esaslı bir örgüt kuruldu. Şu anda basılmakta olan Talimatnamesi de yakında takdim kılınacaktır.

Bu Cemiyet-i Muallimîn'in amacı Meşrutiyet ve hürriyet dönemine yaraşır biçimde genel eğitimin yaygınlaşmasına hizmet ve genel eğitim yönetimine ciddi olarak yardımcı olmaktır. Bu yardımı özellikle siz saygıdeğer üstadımız takdir buyuracaklardır. Adı geçen Cemiyet, yabancı üniversitelerle ilişkilere girişeceğinden ve daha şimdiden tanıdığım bazı profesörlerle saygın ve önde gelen yabancılar Cemiyet'in onursal üyeliğine istekli olduklarından, Osmanlı bilim ve kültür çevrelerinin Avrupa'nın medenî merkezlerinde tanınmasına ve böylece Osmanlıların çağdaş uygarlığı almaya yetenekleri olmadığı şeklinde olmuş olan eskimiş ve geçersiz zan ve inanışların düzeltilmesine de çalışacaktır.

Milletin genel eğitiminin iyileştirilmesinin saygıdeğer üstadımızın erdemli ellerine verildiği şu sırada görüş, deneyim ve bilgilerinden yararlanılmak üzere Cemiyet-i Muallimîn'in Maarif Nezareti'nin eğitim görüşmelerinin dışında bırakılmamasını Cemiyet'in dünkü konuştuğu konulardan biri olarak bilginize sunuyorum. Sizden önce o makamda bulunan yüce kişiye (selef-i âlilerine)^(*) 18 Teşrinsani 324 (1 Aralık 1908) tarihinde sunulan Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti'nin dileklerini inceledikten sonra cevap verileceği vaad edilmiş iken henüz bu cevabın elimize geçme mutluluğuna erişemedik.

BELGE 10.

Cemiyet-i Muallimîn'in başkanı Zeki Beyin 28 Aralık 1908 tarihli olarak
Maarif Nazırı Vekili

Abdurrahman Şeref Beye sunduğu mektup-dilekçesinin bugünkü Türkçeye çevirisi
(Y. Akyüz)

(BELGE 10'un devamı)

Maarif bütçesinin yüce Maliye'den geri gönderilmiş olmasıyla, yeniden düzenlenecek bütçede ülke ihtiyaçlarının ve adalet kuralının korunup geliştirilmesine çalışılmasını Cemiyet-i Muallimîn siz efendimizden rica eder ve aşağıdaki hususları yüce dikkatlerine sunar:

1- İlköğretimin pek geniş biçimde yaygınlaştırılması için eğitim bütçesinin en önemli kısmı ilkokullara ayrılmalıdır. 2- Genel eğitim dışında kalan ve daha çok özel bir sanat demek olan yüksek öğretim masrafları mümkün olduğu ölçüde kısılmalıdır. Fransa'da eğitim bütçesinin onda yedisi ilköğretime, ancak onda yarımı yüksek öğretime ayrılmıştır. 3- Öğretmen ücretlerinin belirlenmesinde bütçenin olanaklarını göz önünde tutarken adalet kaidesi de her öğretim kademesi için eşit olarak dikkate alınmalıdır. 4- Fransa gibi bütçesi iki yüz milyon lira olan bir hükûmet, lise ve yüksek öğretime devam edenlerin gündüzlü olanlarından pek ağır bir ücret aldığına göre bizde de İstanbul'da liseye devam edenlerden ayda onar kuruş, taşra liselerine gidenlerden de ayda beşer kuruş alınmalıdır. 5- Öğretmen okulu hariç olmak üzere yüksek öğrenime devam edenler iki sınıfa ayrılmalı ve ayda kırkar ve yirmişer kuruş alınmalıdır. 6- Bu ücretler şimdilik bir başlangıç olup ilerde yavaş yavaş artırılmalı ve ciddi şartlar altında fakir öğrencilerden ücret alınmamalıdır. 7- A'sar ile emlak vergilerinden sağlanan gelirlerden yirmi paranın daha eğitim hissesine eklenmesiyle bu hisse kırk paraya çıkarılmalı ve alınması daha kolay başka gelirler de sağlanmalıdır (sınav, diploma, tasdikname harçları gibi). 8- Taşra eğitim hissesinin kendi bölgelerine bırakılması ve yerel geliri yeterli olmayan yerlere buradan avans şeklinde geçici yardımda bulunulması. 9- Yerel geliri belli bir miktara ulaşan illerden yüksek öğrenim hissesi olarak az bir hisse alınması. 10- Eğitim makamları hiçbir yerde parasız olarak yatılı okul üstlenmemelidir. 11- Millî Hazine'den gelecek yıl için verilecek üç yüz bin liradan illere verilmesi gereken geçici yardım şeklindeki borcun geri kalanının büyük kısmı İstanbul lise, orta okul ve ilkokullarına karşılık tutulması gerekir. Bu üç yüz bin liradan merkeze kalacak olan paradan yüksek öğrenim için de uygun bir miktar ayrılmalıdır. Bu da geliri uygun illerden ... ayrılacak hisse nisbetinde olmalıdır.

(BELGE 10'un devamı)

Okulların uygun biçimde yönetiminin sağlanması, öğretim yöntemlerinin değiştirilmesi, okul kitaplarının seçimi vs. gibi konular hakkında zaman zaman yüce makamınıza dileklerini sunacak olan Cemiyet-i Muallimîn'in bu âcizane görüşleriyle ilgilenilmek lûtfunda bulunulursa öğretmenler sonsuza kadar minnettar kalacaklardır. Karar yüce makamınızdır.

15 Kânun-ı Evvel 324 (28 Aralık 1908)
Cemiyet-i Muallimîn başkanı
Zeki

(Mühür)

Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti

NOTLAR

1. Zeki Beyin bu mektup-dilekçesindeki el yazısının hiç özenli olmadığı ve çok zor okunduğu görülüyor. Fakat üslûbunun nazik ve güçlü olduğu söylenebilir (Y. Akyüz).

2. Zeki Beyin bu mektup-dilekçesinin tarafımızdan bugünkü Türkçeye çevirisi çok anlaşılır olmakla beraber, metin içinde (*) işareti koyduğumuz yerdeki "selef-i âlileri" ifadesini açıklamamız gerekmektedir: Burada, adı zikredilmeden, Abdurrahman Şeref Beyden hemen önce Maarif Nazırlığında bulunmuş olan Rezaizade Ekrem Bey'e de 1 Aralık 1908 tarihli olarak bir mektup sunulduğu anlatılmak isteniyor. Bu mektup Rezaizade Ekrem Beyin 2. kez Maarif Nazırlığı dönemine (28 Kasım – 16 Aralık 1908) rastlamıştır. Zeki Bey, *Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti*'nin dileklerinin sunulduğu bu dilekçeye Nazırın cevap verme vaadinde bulunduğu halde bu cevabın henüz alınmadığını saygılı ifadelerle vurguluyor (Y. Akyüz).

3. Zeki Beyin mektup-dilekçesinin örneğini çıkarırken Kâmil Su'nun 3-5 kelimeyi farklı okuduğu görülmektedir. Anlamı değiştirmeyen bu ayrıntıları belirtme gereği duyulmamıştır (Y. Akyüz).



ترقی، مہارت، خادم، علمی، ادبی، فنی، اقتصادی
عنائی رسالہ سیدر .

مدیر و سر محرر : نامق اکرم
ہر خصوص ایچون مدیر مراجعت اولنور
درسات ایچون سنہ لکی الی : آئی ایلی ارنوز ، طبرہ ایچون سنہ لکی آلمش، آئی ایلی ارنوز بش غروشدر .

عدد : ۴
۳۲۷ صفر ۸ بازار ایرتدی ۱۶ شباط ۳۲۴
برنجی سنا



بہابی (۴۰) پارہ در .

مدیر و سر محرر : نامق اکرم
روشن مطبعہ سی ﴿ نور عثمانيہ جادہ سنہ
۱۳۲۴



BELGE 11.

Cemiyet-i Muallimîn'in yayın organı olan *Mir'at-i Maarif*'in 16 Şubat 324
(1 Mart 1909) tarihli 4. Sayısının kapağı.
(Fotoğraf: *Mir'at-i Maarif*'in müdürü ve başyazarı Namık Ekrem Bey).

